

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Právní vědomí dětí základních a středních škol a jeho formování

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Mgr. Zdeňka Vaňková

Vypracovala:
Ilona Krupicová

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma **„Právní vědomí dětí základních a středních škol a jeho formování“** zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 15. 4. 2010.

.....

Ilona Krupicová

Poděkování

Děkuji paní PhDr. et Mgr. Zdeňce Vaňkové za velmi užitečnou metodickou a motivační pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, za cenné rady a připomínky.

Také bych chtěla poděkovat svému manželovi a dcerám za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytli při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

Ilona Krupicová

OBSAH

ÚVOD	2
1. POSTAVENÍ DÍTĚTE VE SPOLEČNOSTI	4
1.1. HISTORICKÝ VÝVOJ	4
1.2. NORMY A DĚTSKÁ PRÁVA	5
2. PRÁVNÍ VĚDOMÍ	7
2.1. ÚVOD DO PROBLEMATIKY	7
2.2. OBSAH PRÁVNÍHO VĚDOMÍ	8
3. VLIVY PROSTŘEDÍ NA PRÁVNÍ VĚDOMÍ	13
4. KRIMINALITA PÁCHANÁ DĚTMI	27
5. PREVENCE	31
5.1. NORMY A METODICKÉ POKYNY	32
5.2. PREVENCE SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝCH JEVŮ	34
6. ÚROVEŇ PRÁVNÍHO VĚDOMÍ DĚTÍ	44
ZÁVĚR	55
RESUMÉ	57
ANOTACE	58
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	59
SEZNAM PŘÍLOH	62

Úvod

Doba, ve které žijeme, je velmi uspěchaná a hektická. Během života nás může potkat několik zásadních zvrátů. Ne jinak je tomu u naší společnosti. Jen v posledních dvaceti letech jsme se s nimi setkali několikrát. Připomeňme si např. 17. listopad 1989, kdy proběhla sametová revoluce, která ukončila více než čtyřicetiletou vládu komunistického režimu, vznik České a Slovenské federativní republiky v roce 1990, vznik České republiky v roce 1993, vstup České republiky do NATO v roce 1999, dále rok 2004, od kterého je Česká republika členem Evropské unie a v neposlední řadě rok 2007, kdy se naše republika stala součástí schengenského prostoru. Všechny tyto změny jsou provázeny úpravou mnoha zákonů. Každá společnost se však neustále vyvíjí a zdokonaluje. Aby v ní byl nastolen pořádek a fungovala bez větších potíží, jsou kladeny vyšší nároky na nás a naše děti v oblasti vzdělávání a znalostí v oblasti práv a předpisů. Proto je nutné věnovat pozornost zejména právní výchově. Jejím úkolem je vypěstovat v mladých lidech takové názory a představy o lidském chování, které by byly v zásadě v souladu s právem a vedly by k jeho akceptaci jako zákonitého a nezbytného pořádku a k jeho dodržování a podpoře.

Jedním z důvodů, proč považuji téma „**Právní vědomí dětí základních a středních škol a jeho formování**“ za zajímavé a proč jsem se rozhodla jím zabývat ve své bakalářské práci, je skutečnost, že jsem členkou komise k projednávání přestupků na Městském úřadě v Miroslavi. V rámci různých řízení se zde setkávám s častým porušováním zákonů dětmi školou povinných. Druhým z důvodů je skutečnost, že jsem matkou dvou dcer, prostřednictvím nichž jsem neustále vtahována do dění skupiny jejich vrstevníků, jsem seznamována s jejich názory a postoji. Stále častěji narážím na skutečnost, že naše děti, ale i lidé kolem nás, se odvolávají na svá práva – především na co mají práva. Na druhé straně však nechtějí slyšet o svých povinnostech. Pro správné fungování naší společnosti, je třeba dobrá znalost pravidel a zákonů, platných v ní. Vytváření a postupné zvyšování právního vědomí je třeba začít již u dětí školou povinných. Často slýcháme, že děti představují budoucnost naší společnosti. Uvědomujeme si také, že jsou součástí přítomnosti?

Nejdůležitějším prostředím, kde se děti mohou seznamovat se svými právy je rodina a škola. Právní vědomí je možné utvářet různými formami právní výchovy. Znalosti v oblasti práva, chápeme jako souhrn představ a informací o právu, vedoucích k účelnému a

rozhodujícím jednání v souladu s právem. Se znalostí práva pak úzce souvisí právní dovednost, umění uskutečňovat zásady práva, pohotovost orientovat se a jednat v právně závažných situacích. Člověk se během svého života ocitne v různých nových životních situacích, které bude muset umět řešit, bude muset zaujímat nový vědomý vztah k nové skutečnosti. Proto je třeba, aby jeho znalosti z oblasti práva a jeho postoj k novým skutečnostem byl ten správný.

Cílem studie je poukázat na nutnost zvyšovat a prohlubovat právní vědomí u dětí základních a středních škol a potvrdit či vyvrátit hypotézu, že děti školou povinné jsou dostatečně informováni o svých právech a o základních předpisech platných v naší společnosti, kterými se musíme řídit. Aby jejich znalosti mohly být rozšiřovány a měněny, je nutné najít jejich výchozí stav. Tuto pomyslnou hranici, bych chtěla zjistit pomocí dotazníkového šetření u náhodně vybraných vzorků. Současně se pokusím prozkoumat, zda na školách v regionu Znojmo probíhají vzdělávací programy a projekty zvyšující právní vědomí a jaký je názor na úroveň právního vědomí dětí mají samotní pedagogové. Objevené informace budou doplněny o data získaná z rozhovorů a konzultací s odborníky. Důležitou součástí studie je zachytit mezery týkající se pojetí práv u žáků základních a středních škol, potvrdit nutnost vytvářet podmínky pro formování právního vědomí dětí a zhodnotit tak informace obsažené v teoretické části této bakalářské práce a to zejména v části týkající se kriminality páchané dětmi a prevence.

Dílčím cílem studie je seznámení se s odbornými prameny k danému tématu, sběr dat na vytypovaných základních a středních školách, statistické zpracování dat, jejich vyhodnocení, provedení analýzy a úsudku induktivní metodou a dosažení zpětných vazeb z průběhu výzkumu.

1. Postavení dítěte ve společnosti

1.1. Historický vývoj

„Lidé mají děti, aby jejich prostřednictvím napravili své chyby, které nadělali“.

William Faulkner¹

Děti jsou základem budoucnosti. Aby se naše společnost vyvíjela správným směrem, měly by se naše děti seznamovat s normami a předpisy, které platí v naší zemi. Musíme si uvědomit, že je nutné, aby samotné děti věděly, že nejen dospělí mají práva, ale také ony. Proto se na chvíli zastavme a podívejme se daleko do naší historie, kam až sahá problematika dětských práv.

V období před Kristem neměly děti žádné postavení ve společnosti. Byly většinou majetkem svých rodičů či pánů. O několik století později získaly alespoň stejná práva jako dospělí. Přesto se k jejich věku a nevyzrálosti většinou nijak nepřihlíželo a osudy dětí neměly často šťastné konce.²

Jen si vzpomeňme na hodiny dějepisu či literární výchovy. Dítě bylo považováno za méněcenné, bylo chápáno jako předmět. S tím souvisel neradostný život dětí. Musely tvrdě pracovat v továrnách, na polích, proto nemohly navštěvovat školy, byly prodávány do otroctví, často bojovali v nejrůznějších armádách se zbraní v ruce, nedostávala se jim zdravotní péče. Jiné děti se zase nemohly vzdělávat, protože jejich rodiče neměli dostatek financí na zaplacení školného. V zemi probíhaly časté boje, jejichž výsledkem bylo mnoho sirotků. O ty se nikdo nestaral, potulovaly se po ulicích, neměly co jíst. *Dětství bylo považováno za velmi krátké období před dospělostí, proto mu nebyla věnována zvláštní pozornost.*

Až myšlenky křesťanství přinesly ideu péče a pomoci nezaopatřeným dětem. Začínají se budovat sirotčince a chudobince pro děti osiřelé či opuštěné. Podmínky v nich však nebyly nijak utěšující, stejně jako celé období středověku. V novověku se osvícení lidé snaží získat alespoň základní práva pro nejmladší občany. Např. v Anglii byla zakázána práce dětí

¹ <http://citaty.net/autori/faulkner-william>

² <http://www.mederit.cz/content/view/258/76/>

v podzemí a práce dětí do šesti let zcela. *V našich zemích šíří osvětu nejvýznamnější český pedagog této doby – Jan Ámos Komenský*, který přinesl mnoho nových poznatků o dítěti, o jeho péči a výchově. Za Marie Terezie byla zavedena povinná školní docházka a v období Bachova absolutismu byla rozšířena na 8 let. V roce 1908 vznikl Pedagogický ústav a přibližně o třicet let později i první návrh zákona, který se týkal péče o dítě. To už se problematika práv dětí dostává do popředí zájmu i v jiných státech.¹

1.2. Normy a dětská práva

Do 20. století se na dítě nahlíželo jako na méněcenné, jako na osoby podřízené dospělým. Dětství bylo chápáno, jako krátká vývojová etapa před dospělostí. Dítě nemělo žádná práva. *Teprve ve 20. století byly postupně uzavírány smlouvy, které se přímo či nepřímo týkaly dětí.* I díky tomu je dětství považováno za posvátnou část života a dítě za jednotlivce, který má důstojnost a veškerá práva jako každý člověk.

Počátky mezinárodní ochrany práv dítěte lze vysledovat již počátkem tohoto století v úmluvách, které se dotýkaly postavení dětí. První mezinárodní smlouva v oblasti práv dítěte se týkala **potlačení obchodu s děvčaty z roku 1910 a o potírání obchodu se ženami a dětmi z roku 1924**. Základy pro budoucí mezinárodní úpravu práv dětí lze nalézt v **Ženevské deklaraci práv dítěte (1924)**. Byl to první pokus o kodifikaci základních práv dítěte. Vytýčila cíl, ke kterému by ochrana práv měla směřovat – dát dětem to nejlepší, aby mohly být zabezpečeny potřeby dítěte.

Větší pozornosti se dětem dostalo po II. světové válce, kdy si světové společenství uvědomilo nezbytnost ochrany všech základních práv a svobod pro udržení míru. Další impulzy ve vývoji práv dítěte byla situace rozvojových zemí.

20. listopadu 1959 byla přijata Valným shromážděním OSN Deklarace práv dítěte, která se přímo odvolávala na Všeobecnou deklaraci lidských práv z roku 1948. Obsah dokumentu odráží a proklamuje základní potřeby dítěte.²

¹ <http://www.mederit.cz/content/view/258/76/>

² HRUŠÁKOVÁ, M. Dítě, rodina, stát. Brno, 1993, str. 30, 31

Ale ani tentokrát se však děti nedočkaly uznání svých práv. Protože deklarace znamená pouze vyhlášení určitých zásad, ale nezavazuje státy k jejich plnění.

Prvním mezinárodním dokumentem, který práva dítěte kodifikoval formou smlouvy, se stala **Úmluva o právech dítěte, která byla schválena Valným shromážděním OSN dne 20. listopadu 1989 v New Yourku**. Česká a Slovenská republika ji podepsala 30. září 1990. V obecnou platnost vstoupila 2. září 1990. Pro Českou a Slovenskou federativní republiku vstoupila Úmluva v platnost 6. února 1991. Česká republika je Úmluvou vázána dnem svého vzniku, tj. 1. ledna 1993.

Úmluva vychází ze čtyř základních myšlenek (principů), ve svých člancích uvádí práva, která by měla být zaručena všem dětem do osmnácti let.

- *dítě nesmí být diskriminováno* (podle barvy pleti, rasy, náboženství, jazyka, politického smýšlení ..., tj. omezováno, rozlišováno),
- *vše musí být konáno v nejlepší zájmu dítěte* (zajištění ochrany a péče o dítě nezbytná pro jeho nejvyšší blaho),
- *právo dítěte na život, přežití a rozvoj, na jméno, právo znát své rodiče, právo na péči ...*
- *respektování názorů dítěte* (právo dítěte vyjádřit svůj názor, právo na možnost vyjadřovat se ke všemu, co se ho týká – právo na svobodu projevu, myšlení....).¹

Úmluva je právně závazná pro všechny státy, které ji podepsaly. Má vyšší právní sílu nežli vnitrostátní zákony. Tam, kde se domácí zákony a Úmluva rozcházejí, platí Úmluva.

Další významným dokumentem, ve kterém jsou zakotvena základní lidská práva a svobody je **Listina základních práv a svobod**. Práva a svobody obsažené v Listině jsou odvozeny z přirozeného práva, tzn., že nebyly vytvořeny zákonodárcem, není je proto možné zrušit zákonem nebo nadměru omezit. Jsou nezadatelná nezcizitelná nepromlčitelná a nezrušitelná. Listina základních práv a svobod byla přijata Federálním shromážděním 9. ledna 1991. Dne 28. prosince 1992 byla (s účinností od 1. ledna 1993) vyhlášena jako součást ústavního pořádku České republiky pod č. 2/1993 Sb.²

¹ Úmluva o právech dítěte

² Listina základních práv a svobod

2. Právní vědomí

„Ignorantia iuris non excusat” – neznalost zákona neomlouvá

2.1. Úvod do problematiky

Právní vědomí je pojem, jehož význam byl sledován již v historii. Prošel dlouhým a komplikovaným vývojem. Právní vědomí je kategorií, u níž nemůžeme s přesností stanovit hranice. Je obtížně měřitelná, ať z pohledu kvalitativního, tak z kvantitativního. Současné metody, které jsou používány v právní vědě a jsou nedostačující. Seriózní výzkum v oblasti právního vědomí vyžaduje mezioborový přístup. Teprve poté můžeme dospět k objektivním, dostatečně podloženým a odůvodněným multikulturním závěrům. Výzkumem právního vědomí se zabývala již řada odborníků. Přesto je nutno se tímto problémem neustále zabývat.

Koncepcí právního vědomí existuje více, někdy se navzájem i podstatně liší. Lze konstatovat, že právní vědomí je nejobecnější poloze vyjádřením vztahu konkrétního subjektu práva, tzn. fyzické osoby, k právu objektivnímu. V platném právu působícím ve společnosti je právní vědomí relativně nezávislý systém názorů, představ a hodnocení toho, co je či naopak není oprávněno nebo neoprávněno, co je zakázáno a dovoleno, tzn. co je v souladu s platným právem a co ne.¹

Jedná se o komplex sociálně psychických procesů, které probíhají ve dvou rovinách, a to formativní a operativní.² Jinak řečeno, člověk se setkává s právem nejen v právních normách, ale také především v každodenním životě. Poznává je, hodnotí a rozhoduje se k určitému chování ve vztahu k právu.

¹ ZOUBEK, V. Teorie státu a práva. Praha, 2006, str. 163

² HOUBOVÁ, D. Výchova k právu. In Sborník z vědecké konference – Brno, 24. května 1994. Brno, 1994, str. 10

2.2. Obsah právního vědomí

Obsah právního vědomí tvoří ty vlastnosti práva, které si jedinec uvědomuje.

Základní obsahové složky právního vědomí tvoří:

- a) **kognitivní (poznávací) prvky,**
- b) **hodnotové prvky,**
- c) **postojové prvky.**

Tímto způsobem dělí právní vědomí Houbová (1994), Hungr a Vaňková (2007).

Obsah právního vědomí lze ale také dělit na dvě relativně stabilní složky, a to:¹

- **postuláry de lege lata** – znalosti a hodnocení platného práva, co je a není vynutitelné pomocí práva,
- **postuláry de lege ferenda** – hodnocení, názory a představy o tom, co by mělo být a jak regulováno právem a konfrontace těchto hodnocení s platným právem.

Ad a) Kognitivní stránka právního vědomí směřuje zejména k problematice právní informace a jejích funkcí, tzn. k otázkám získávání, přenášení, osvojování právních informací. Efektem právní komunikace je znalost práva (de lege lata). Rozumíme jí organizovanou strukturu představ o právu, o pojmech práva, která je jeho obrazem a současně předpokladem k účelnému jednání, tedy vědomí, že něco jako právo platí.²

Znalost práva je pro jedince velmi důležitá. Obecně platí, že neznalost zákona neomlouvá (ignorantia iuris non excusat). Tuto zásadu přiřazujeme většinou k tomu, kdo poruší právní normu. Jestliže si přivlastníme nebo rozbijeme cizí věc, která nám nenáleží, nemůžeme tvrdit, že jsme netušili, že si daný předmět nemůžeme nechat nebo jej rozbít.

Neznalost práva neomlouvá ani v případě procesního práva, např. při uplatnění nároku na dávky, v jaké lhůtě a kam si podat žádost. V této situaci ubližujeme sami sobě. Obecně platí, že subjekt práva měl či mohl znát platné právo – ignorantia legis non excusat.

¹ ZOUBEK, V. Teorie státu a práva. Praha, 2006, str. 164

² HOUBOVÁ, D. Výchova k právu. In Sborník z vědecké konference – Brno, 24. května 1994. Brno, 1994, str. 11

Pokud známe právní předpisy, neznamená to ještě, že jim dobře rozumíme a umíme použít v běžném životě. Každý z nás si jejich obsah vykládá různým způsobem. Lidé se často chovají podle práva, aniž je znají. V běžném životě se však setkáváme i s tím, že ti, kdo právo vědomě porušují, je zpravidla znají. Je proto nutné, abychom se výchovou k právu zabývali již u dětí školou povinných. Čím je jedinec vzdělanější, tím je pro něj pochopení právních předpisů jednodušší a umí se v nich orientovat. Otázkou však zůstává, jaké znalosti bychom měli mít pro správnou orientaci?

Dle Studnického (1965) členíme míru potřebných znalostí práva na:

- **základní** (potřebné pro orientaci každého),
- **rolového minima** (potřebné pro plnění určité životní či pracovní aj. sociální role, regulované právem),
- **ad hoc** (od případu k případu), které jsou aktuální v určité době.

Kde výše uvedené znalosti práva získáme? Touto otázkou se zabývala také JUDr. Drahomíra Houbová, CSc. Domnívá se, že *základní poznatky o právu zprostředkovává škola* (částečně základní a částečně všeobecně vzdělávací střední), druhé – *speciální formy vzdělávání* (včetně speciálně zaměřených škol středních, vyšší formy vzdělávání, speciální kurzy) a třetí *ad hoc masmédia*.¹

S výše uvedenou domněnkou nelze jinak, než souhlasit. Dovoluji si tvrdit, že základní znalosti práva získáváme nejen v základních školách nebo středních všeobecně vzdělávacích školách, ale také výchovou v rodinách a pomocí médií. Tento svůj názor mi potvrdil i průzkum, který jsem prováděla u žáků základních a středních škol v regionu Znojmo a okolí (viz. kapitola č. 6).

Právo má v regulaci mezilidských vztahů nezastupitelné místo. Jestliže chceme, aby se mladí lidé v těchto vztazích lépe orientovali, nemůžeme roli práva přehlížet. Cílem, k němuž by měla právní výchova směřovat, je postupné uvědomování si hodnoty práva, a tím i sociální jistoty. Občas se stává, že si lidé vysvětlují svá práva dle svého, někdy bohužel s negativním výsledkem.

¹ HOUBOVÁ, D. Výchova k právu. In Sborník z vědecké konference – Brno, 24. května 1994. Brno, 1994, str. 13

Ad 2) Hodnotící stránka právního vědomí se uplatňuje již v procesu poznávání práva při utváření postojů k právům. „*Hodnotou není každý předmět, k němuž zaujímá člověk hodnotící postoj, ale jen objekt, který hodnotí kladně a o který usiluje svým chováním.*“¹

Předmětem hodnocení může být konkrétní právní norma, ale také postup aplikace práva státními orgány.

S rozvojem a změnami v hierarchii hodnot je spjata období dospívání, kdy se rozvíjí u dětí schopnost uvědomovat si projevy práva a diferencovat je od ostatních sociálních jevů. Uplatňují se zde všechny složky osobnosti. Kontakt s právem je ovšem stále ještě zprostředkován výhradně rodinou, školou, masmédií, nikoliv vlastní zkušeností.

Základní způsob třídění vychází z rozlišování hodnocení z hlediska charakteru hodnotících kritérií na primární a sekundární. *O primárním hodnocení* se hovoří tehdy, když právo přímo vzbuzuje u subjektu souhlas či nesouhlas, když je bezprostředním objektem hodnocení. Právo je posuzováno jako spravedlivé či nespravedlivé, dobré či špatné. *Sekundární hodnocení* nastává, když předmětem hodnocení jsou hodnotící soudy a postoje jiných lidí k právu. Právo se hodnotí, zda je účelné či neúčelné. Promítá se zde výrazně i hodnocení těch, kteří zabezpečují uvádění práva v život, především státních orgánů, aplikujících právo na konkrétní případy.²

Ad 3) Postoj vyjadřuje vztah k určité oblasti reality, a proto ovlivňuje způsob, jakým ji člověk vnímá a hodnotí, jaký má pro něj význam a smysl a jak na ni bude s největší pravděpodobností reagovat. Slouží ke snadnější orientaci ve světě, jeho porozumění a uspořádání prožívaného světa do přehledné a předpověditelné struktury. Umožňují snáze kategorizovat informace, které člověk získává a dává jim určitý význam. Společnost většinou nějakým způsobem posiluje a stimuluje přijetí určitých postojů a odlišné tendence odmítá nebo dokonce trestá. Mnohé postoje slouží k regulaci chování, ve shodě s hodnotami a normami dané společnosti.³

Člověk si může vytvořit **postoj k právu** pouze tehdy, existují-li v jeho vědomí nějaké představy o právu, přesvědčení a znalosti o povaze práva, jeho obsahu a roli ve společnosti.

¹ HUNGR, P., KRŠKOVÁ, A., Psychologické aspekty působení práva. Brno, 1985, str. 121

² HUNGR, P., KRŠKOVÁ, A., Psychologické aspekty působení práva. Brno, 1985, str. 104

³ VÁGNEROVÁ, M. Základy psychologie. Praha, 2005, str. 291

Postoj k právu pramení z hodnocení dvoupólové varianty (varianty chování), kdy na jedné straně je subjektivní oprávnění (možnost, nárok), na druhé právní povinnost (nutnost).

Postoj k právu má z hlediska vlastní struktury tři složky:

- **afektivní (emotivní)** – všeobecný cit sympatie nebo antipatie k objektu,
- **kognitivní** – uvědomění si afektivní složky, které nachází výraz jako mínění, přesvědčení o objektu postoje,
- **akční** – verbální reakce nebo reálné chování směřující k danému objektu.

Typy postojů můžeme dále dělit na *personální* (k sobě samému, k jiným osobám) a *nepersonální*, *pozitivní*, *negativní* nebo *neutrální*. Toto dělení lze za pomoci dalších diferenciacních kritérií dále strukturovat. Pozitivní postoje se projevují v zásadě v akceptaci státem stanoveného pravidla chování (právní normy), plněním právních povinností a využíváním subjektivních práv – tedy právním jednáním. Řadíme mezi ně např. *konformní postoj* (vnějšího ztotožnění se s normou) nebo *oportunistický postoj neboli pragmatický postoj*, který vyjadřuje přístup účelový, kdy jedinec je ochoten respektovat právní normu, pokud je to pro něj osobně výhodné. Opakem je negativní deviace. Dalším pozitivním postojem k právu je *pozitivistický postoj* nebo-li *legalistický*, který je založen na přesvědčení o nutnosti podřizovat se právu. Protipólem je protiprávní anarchismus – nezdůvodněné odmítání jakýchkoliv právních norem a legálních způsobů chování.¹

Co znamená pojem „právní vědomí“? Jeho charakteristikou a obsahem jsme se již seznámili. Nyní se nám nabízí otázka: „**Co je to právní povědomí?** Je to totéž co právní vědomí? Jaký je mezi nimi rozdíl? Lze říci, že právní podvědomí je vědomost o tom, že nějaké právo existuje.

Touto otázkou se zabýval i PhDr. Jiří Kovařík, Ph.D. a kol. (2001). Dle jeho tvrzení je „*právní povědomí na rozdíl od právního vědomí méně „vědomé a reflektované“, má spíše povahu právního citu, který je možný při určité pomoci druhé, zralejší a poučenější osoby vyjádřit a artikulovat*“.

¹ HOUBOVÁ, D. Výchova k právu. In Sborník z vědecké konference – Brno, 24. května 1994. Brno, 1994, str. 17

V případě dětí odlišil pět složek právního povědomí:

- 1) Vědomost či povědomí o tom, **co je právo**, popř. jakou funkci má v životě společnosti.
- 2) Vědomost či povědomí o tom, že **i děti mají určitá práva**.
- 3) Povědomí **meze práv** - povědomí o tom, že má práva končí tam, kde začínají práva druhého.
- 4) Povědomí „**rubu**“ **práv** - povědomí o tom, že druhou stranou práv (či součástí práv) je odpovědnost a povinnost.
- 5) Povědomí **o spravedlnosti** jako správné, pravé, spravedlivé míře, popř. též vědomí práva na spravedlivý proces a znalost právních pojmů s ním spojených.¹

¹ KOVAŘÍK, J. Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby. České Budějovice, 2001, str. 46, 47

3. Vlivy prostředí na právní vědomí

„Vychovávání je největší a nejtěžší problém, který je možno člověku uložit“.

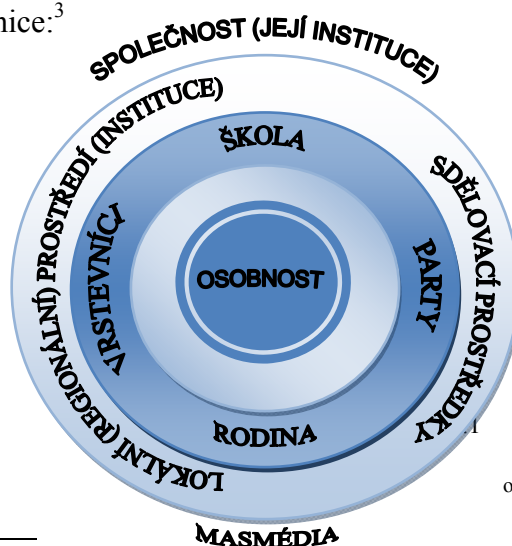
Immanuel Kant¹

Už od nejtútlejšího věku učíme naše děti, jak mají ve společnosti žít, učíme je, jakým způsobem se mají nejlépe začleňovat do života společnosti. Hovoříme o postupné přeměně člověka jako bytosti biologické v bytost společenskou, tedy socializaci.

„Sociologie dětství zahrnuje všechny vlivy sociálního prostředí, které působí na dítě individuum. Vývoj člověka se uskutečňuje vlivem trojího prostředí, a to *přírodního, organického a společenského*. Nesmíme zapomenout, že vedle přírody člověku vnější je nutno počítat i s tou přírodou, která je součástí člověka samotného, neboť člověk se svou tělesnou duševní organizací ve společnosti se nejen vyvíjí, ale také ve svém organicko – psychickém prostředí je podmíněn společností.

V užším slova smyslu rozumíme prostředím jen prostředí *duchovní, společenské*, tedy soubor všech vlivů individuálně psychických a sociálních. Podněty psychické, to jsou např. zkušenosti, rady a pokyny, názory atd., které na nás působí od jiných jedinců. Podnětem sociálním je např. tlak veřejného mínění, právního zákona, apod., jež na nás působí zevně.²

Vztah člověka a prostředí ve všech jeho rovinách (od mikro – až po mikroúrovně) vyjadřují soustředěné kružnice:³

obr. č. 1

¹ <http://citaty.net/autori/kant-immanuel/2>

² BLÁHA, A. I. Sociologie dětství. Brno, 1948, str. 17

³ Srovnej KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. Praha, 2008, str. 75

Vraťme se nyní na chvíli zpět, do doby, kdy jsme byli ještě dětmi. Vzpomeňme si, jak jsme si kamarády hráli na schovávanou nebo na slepou bábu, jak jsme stavěli hrad z písku nebo si jen tak házeli s míčem. Ne jednou jsme řešili konflikty mezi sebou. Kolikrát jsme použili slovní spojení „na to nemáš právo“, nebo „to je nespravedlivé“, ale také „za to budeš potrestán“, nebo dokonce „kdo lže, ten krade“. Často jsme je slyšovali také od svých rodičů a pedagogů. Současně jsme však cítili a mnohdy uměli rozeznat, co je dobré a co je zlé. Měli jsme vytvořený jakýsi právní hodnotový systém. Již v dětství jsme měli vlastní představu práva, aniž bychom si to sami uvědomovali. Vykládali jsme si ji podle svých emotivních potřeb.

V běžném životě se nevyhneme tomu, že řada občanů, podnikatelů, pracovníků v různých sférách, ať veřejných, ekonomických apod., dokážou zneužívat nedokonalosti právních norem, budou se pohybovat na hranici práva nebo je dokonce porušovat. Proto je zvláště důležité věnovat otázkám právní výchovy k právnímu vědomí i stanovení minima znalostí z jednotlivých oblastí práva náležitou pozornost, a to již od dětství. Formování správných postojů mladých lidí, jejich myšlení a konání vychází především z působení výchovy k právu v rodině, škole, ale i celé společnosti.

„Naplnění cílů právní výchovy je spjato s působením právní výchovy ve struktuře společenských vztahů, a to působením informativním, ideově výchovným a preventivně výchovným. **Právní výchova plní tři funkce: informativní, ideově výchovnou a preventivně výchovnou.** Funkce informativní je naplňována informací o platné právní úpravě, informativním popisem právních situací subjektů práva.... Podstata ideově výchovné funkce spočívá v objasňování právní úpravy Funkce preventivně výchovná spočívá v takovém působení právní výchovy na prohlubování právního vědomí jedince, které by pak mělo podmiňovat jeho jednání ve směru dodržování právních norem – plnění povinností,... ale i k aktivnímu chování, určenému právem formou povinnosti ve směru ochrany společenských hodnot zprostředkovaných právní regulací.“¹

Z obrázku č. 1 můžeme odvodit, že právní vědomí dítěte, ale i ostatních občanů naší společnosti, je formováno vnějšími vlivy.

¹ VAVERKA, V. Právní výchova mládeže. Praha, 1988, str. 45,46

Mezi tyto vlivy patří: a) rodina,

- b) škola a podmínky výchovně vzdělávacího procesu,
- c) dětské a mládežnické kolektivy,
- d) sdělovací média,
- e) ostatní náhodné vlivy.

Ad a) RODINA

Na mravní a právní výchově se od narození dítěte podílí rodina. Je rozhodujícím činitelem v primární socializaci. Rodina je základní sociální jednotkou. Je těžko nahraditelnou institucí pro dospělého člověka, natož pro dítě.

V literatuře najdeme mnoho definic rodiny. Lze ji charakterizovat jako *společně žijící malou skupinu lidí spojenou pokrevními svazky a úzkými citovými vazbami, jejímž základem je dyadický pár – muž a žena, tj. nějaká forma manželství nebo partnerství*. Výchozím znakem každé rodiny je existence nejméně jednoho dítěte.¹

Jednou ze základních funkcí rodiny je socializačně – výchovná funkce. Její hlavní úlohou je příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života. Někdy se snaží rodina odpovědnost za výchovu přesunout na školu a očekává, že profesionální přístup učitelů napraví chyby, kterých se při výchovných přístupech dopouští.²

Dítě v rodině uspokojuje své základní životní potřeby a tráví zde svůj volný čas. Získává v ní první zkušenosti, rady od rodičů a sourozenců, učí se vzájemné spolupráci, toleranci, správnému vystupování a utváří si základní představy o tom, co je správné a co nikoliv. V rodině se učí hlavním návykům a způsobům chování. Vlivem rodiny získává základy právní a morální výchovy.

Postavení rodiny v dnešní společnosti se výrazně změnilo. Stále častěji se setkáváme s tím, že spolu žijí dvě a někdy i tři generace. Dítě vnímá vzájemné socializační vztahy mezi jednotlivými členy a zaujímají k nim svůj vlastní postoj. Starší generace působí na mladší, ale

¹ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. Člověk – prostředí – výchova. Brno, 2001, str. 78

² KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. Člověk – prostředí – výchova. Brno, 2001, str. 82

stále častěji se stává, že mladší generace ovlivňuje generace starší. I nadále je však rodina základní jednotkou, ve které se dítě vyvíjí, formuje se jeho charakter, zaujímá své životní postoje. Rodiče jsou pro dítě autoritou. Z dítěte vyrůstá zdravý, cílevědomý a vzdělaný a schopný jedinec.

Toto však platí jen u „zdravých“ rodin, u rodin, které plní své poslání v utváření a upevňování charakteru, formování citového základu a vztahu k lidem a k životu. Mnohé těžkosti ve vývoji dětí a mladých lidí, které vedou někdy ke protispolečenskému jednání, mají často svůj původ v narušeném rodinném životě, v nedostatečné péči a nejednotné výchově. Musíme si připustit, že nemalá část mladých lidí žije neúplných rodinách. Dítě žije v rozvrácené rodině pouze s matkou nebo s otcem, s rodiči stejného pohlaví, v některých se vyskytuje závislost rodičů na alkoholu, drogách, atd. Někdy jsme svědky nepřiměřené výchovy dítěte a mladistvého. V poslední době stále kolem sebe slyšíme, že je v naší společnosti velká nezaměstnanost. Členové rodiny mohou ztratit svoji práci ne vlastní vinou. Pokud se do pracovního procesu v nejbližší době nezapojí zpět, může u nich docházet k různým patologickým jevům – alkoholismus, deprese, drogy. I tato skutečnost má značný vliv na chod rodiny. Na druhé straně přibývá pracovně zatížených rodičů, kteří nemají na své potomky čas. Svoji absenci ve výchově nahrazují značným finančním zabezpečením dítěte.

Nedostatky v rodinné výchově se projevují také v právní výchově, neboť *špatně vychovávané dítě je neslušné, hrubé, agresivní a dokonce může páchat i trestní nebo jinou protispolečenskou činnost*. Mnozí rodiče si svoji chybu ve výchově neuvědomují a snaží se zbavit odpovědnosti za jejich výchovu a obviňují školu a společnost za jejich volnou morálku.¹

Rodiče si musí uvědomovat, že práva a povinnosti dítěte a rodičů nevznikají náhodně, ale ze zákona. Právní úprava rodiny je obsažena především v **zákoně o rodině č. 94/1963 Sb.**, ve znění pozdějších předpisů. Tímto zákonem jsou upraveny vztahy mezi rodiči a dětmi, rodičovská zodpovědnost je v něm popsána jako souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, dále se v něm setkáme se stanovenou vzájemnou vyživovací povinností rodičů a dětí, charakteristikou manželství.

¹ ROHÁČ, J. Právna výchova v rodině a v škole. Bratislava, 1987, str. 79

Pramenem právní úpravy rodiny je samozřejmě také mezinárodní dokument **Úmluva o právech dítěte**.

Ad b) ŠKOLA

Výrazný vliv na utváření osobnosti má úroveň výchovně vzdělávacího procesu, zejména spolupráce rodiny a školy. Ve škole dochází k formování právního vědomí dětí právní výchovou a vzděláváním v právní oblasti.

PRÁVNÍ VÝCHOVA

„Výchova je činnost životem podmíněná a život podmiňující.“

Je třeba si uvědomit, že výchova musí vycházet z daných podmínek konkrétní společnosti. Má dopad na úroveň mezilidských vztahů, na její kulturu, ale také na ekonomiku dané společnosti. Dle výzkumu veřejného mínění nejsou stále otázky výchovy a vzdělávání stále mezi prioritami společenského dění. V popředí stojí kriminalita, korupce, mezilidské vztahy, ale přitom se zapomíná na to, že podstata a příčiny těchto problémů souvisejí se stavem výchovy.¹

Významný socializační vliv na utváření jedince má škola, která navazuje na působení rodiny. Pomocí školy je rozvíjena dětská osobnost v souladu s potřebami společnosti, jejíž je součástí. Nástupem do školy se dítě dostává do nového prostředí, které svými nároky stimuluje jeho další socializační rozvoj. Škola je prvním společenským prostředím, do něhož dítě z poměrně uzavřeného prostředí rodiny vstupuje. Čím složitější je život společnosti, tím větší objem znalostí a dovedností si musí každý jednotlivý člověk osvojit, aby se v ní dokázal uplatnit. Čím více možností se člověku nabízí, tím více záleží na osobní zralosti, odpovědnosti a tvořivosti každého občana. Cílem je vychovat dítě tak, aby bylo schopné vnímat pravdivý obraz světa, orientovat se v něm, rozlišovat dobro a zlo, zaujmout mravně hodnotný postoj v životě.

¹ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. Člověk – prostředí – výchova. Brno, 2001, str. 41, 43

„Výchova je záměrné, cílevědomé působení, které se projevuje všestranným formováním osobnosti.“¹

Základní rysy člověka začínají utvářet již v předškolním věku, tj. v období od 3 do 6 let. Důležitou úlohu v socializaci dítěte hraje rodinné prostředí. *Nejlepší učitelkou a vychovatelkou pro dítě je matka*, která vštěpuje dítěti základy charakteru. Teprve nástup dítěte do školy znamená důležitou změnu v jeho životě. V ní se dítě seznamuje s uceleným obrazem světa a základními vztahy v něm. Domnívám se proto, že u dětí předškolního věku nelze hovořit o formování právního vědomí v pravém slova smyslu. Proto se nadále se budeme věnovat především výchově a vzdělávání k lidským právům dětí základních a středních škol. Je třeba ovšem podotknout, že výchova k lidským právům a s ní spojené formování právního vědomí je velice obtížná, protože děti mají z domova, ze školy, ale i z okolního světa velmi malé, někdy vůbec žádné vědomosti a návyky práv a povinností, mají pramalé právní vědomí a nedostává se jim žádné odpovědnosti.

Dle Drahomíry Houbové (1994) se právní výchovou se rozumí **„cíleně zaměřené působení na formování pozitivního vztahu (zejména mladého člověka) k právu“**. Formování vztahu k právu je jen z části cílené. Nemůžeme přesně odhadnout, jakou část informací o právu získává mladý člověk od pedagogických autorit, jakou od rodičů, přátel, part, z vlastní zkušenosti.²

VZDĚLÁVÁNÍ K PRÁVNÍMU VĚDOMÍ

Výchova k lidským právům a právům dítěte by pak měla být samozřejmou součástí náplní povinného školního vzdělávání. Musí vycházet ze znalosti již existujících zákonů a mezinárodních smluv, které ČR podepsala a jimiž je tak vázána. Při výuce by měl pedagog především vycházet z Listiny základních práv a svobod a z Úmluvy o právech dítěte, která zahrnuje práva všech dětí a mladých lidí do 18 let.

¹ OURODA, K. Základy pedagogiky. Brno, 2003, str. 117

² HOUBOVÁ, D. Výchova k právu. In Sborník z vědecké konference – Brno, 24. května 1994. Brno, 1994, str. 9

Nejvýznamnějším prostředkem edukace je vyučování. „**Vyučováním rozumíme systematickou výchovnou činnost pedagoga, při níž rozvíjí u žáků vědomosti, dovednosti a návyky a utváří jejich adekvátní postoje ke skutečnosti**“.¹

Právo na vzdělání je zakotveno v **Úmluvě o právech dítěte** v článku 6, který stanoví, že státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují v nejvyšší možné míře zachování života a rozvoj dítěte, tzn. je zde zahrnuto vše, co děti potřebují, aby se mohly plně rozvíjet, např. právo na vzdělání, hru a odpočinek, kulturní činnosti, přístup k informacím, právu na svobodu myšlení, přesvědčení a náboženství.

Dalším předpisem, kde je uzákoněno právo na vzdělání je v **Listině základních práv a svobod**, a to v článku 33, který stanoví:

- Každý má právo na vzdělání.
- Občané mají právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách, podle schopností občana a možností společnosti též na vysokých školách.
- Zřizovat jiné školy než státní a vyučovat na nich lze za podmínek stanovených zákonem.
- Zákon stanoví, za jakých podmínek mají občané při studiu právo na pomoc státu.

Právní úprava vzdělávání

V souladu s novými principy kurikulární politiky, zformulovanými v **Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR (tzv. Bílé knize)** a zakotvenými v **zákoně č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů**, dále jen školský zákon, se do vzdělávací soustavy zavádí nový systém kurikulárních dokumentů vzdělávání žáků od 3 do 19 let.

Kurikulární dokumenty jsou vytvářeny na dvou úrovních – státní a školní.

Státní úroveň v systému kurikulárních dokumentů představují **Národní program vzdělávání**, který zpracovává Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy a **rámcové vzdělávací programy**. Národní program vzdělávání vymezuje počáteční vzdělávání jako celek. Rámcové vzdělávací programy vymezují závazné rámce vzdělávání pro jednotlivé etapy – *předškolní, základní a střední vzdělávání*. Jedná se o otevřené dokumenty, které jsou

¹ OURODA, K. Základy pedagogiky. Brno, 2003, str. 81

v určitých časových etapách inovovány podle měnících se potřeb společnosti, zkušeností učitelů se školními vzdělávacími programy i podle měnících se potřeb a zájmů žáků.

Školní úroveň představují **školní vzdělávací programy**, podle nichž se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách. Vydávají je ředitelé škol nebo školská zařízení v souladu s rámcovým vzdělávacím programem a ve spolupráci všech pedagogů, dle jejich představ a zkušeností. Školský vzdělávací program je vytvářen pro školu tzn. pro ředitele, učitele a další pedagogické a jiné pracovníky, dále je určen pro rodiče žáků dané školy, popřípadě samotným žákům, ale i pro správní či kontrolní úřady a jiné instituce.¹

Začlenění výchovy k lidským právům do osnov základních a středních škol:

Vzdělávání dětí v mateřských školách probíhá v souladu s *Rámcovým vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání*. V předškolních zařízeních dochází zejména k rozvoji osobnosti dítěte. Děti školu povinné se učí zejména postojům a dovednostem potřebných pro jejich aktivní zapojení do života demokratické společnosti. Právní výchova dětí a mládeže je proto nutná a žádoucí. Ale co tvoří její obsah, pomocí jakých metod se má ve školách, ale také mimo ně, uskutečňovat? S jakými vědními obory teorie právní vědy souvisí? Na zmiňované otázky nám dávají odpovědi různé metodické pokyny.

Důležitým kurikulárním dokumentem je **rámcový vzdělávací program pro základní školy (RVP ZV)**, pomocí něhož je specifikována úroveň klíčových znalostí, kterých by měli žáci dosáhnout na konci základního vzdělávání.

Vzdělávací obsah je zde rozdělen do devíti vzdělávacích oblastí. Jednotlivé oblasti jsou tvořeny jedním oborem nebo více obsahově blízkými vzdělávacími obory. Obory, v nichž je začleněna výchova k lidským právům ve větší míře na základních školách, náleží:

- Člověk a jeho svět
- Člověk a společnost (Dějepis a výchova k občanství)
- Člověk a příroda (Fyzika, chemie, přírodopis a zeměpis)
- Člověk a zdraví (Výchova ke zdraví a tělesná výchova)

¹ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2005, str.9

- Člověk a svět práce.

Praktické propojení vzdělávacího obsahu s klíčovými kompetencemi je dáno tím, že si škola na základě cílového zaměření vzdělávací oblasti stanovuje **školní vzdělávací programy**.¹

Základní vzdělávání je spojeno s povinností povinné školní docházky, která se řídí § 36 až § 43 školského zákona. *Základní vzdělávání navazuje na předškolní vzdělávání a výchovu v rodině*. V předškolních zařízeních se právní výchova uplatňuje ve složce mravní výchovy.

Do školy přichází dítě v šesti letech s nemalými zkušenostmi, s chutí pracovat a poznávat. Škola by měla dětem pomoci vybudovat primární ucelený obraz světa a vyznačit základní vztahy v něm. K tomu jim pomáhají zpočátku **prvouka, vlastivěda a přírodověda**. Tyto předměty jsou součástí vzdělávací oblasti RVP ZP **Člověk a jeho svět**, která je koncipována pouze pro 1. stupeň základního vzdělávání. Vymezuje vzdělávací obsah týkající se člověka, rodiny, společnosti, vlasti, přírody, kultury a dalších témat. Uplatňuje pohled do historie a současnosti a směřuje k dovednostem pro praktický život. Především v rámci vlastivědy a v návaznosti na prvouku jsou kladeny základy občanských ctností a pochopení společenských vazeb. Žáci si pozvolna ujasňují a zároveň budují a upevňují své postavení ve světě. U mladších žáků převažuje citové ztotožnění se s normativními hodnotami. Předpoklady na poznávání a osvojení právních principů vznikají u žáků základní školy převážně na druhém stupni.

Získané vědomosti nadále rozšiřuje vzdělávací oblast **Člověk a společnost**. V základním vzdělávání vybavuje žáka znalostmi a dovednostmi potřebnými pro jeho aktivní zapojení do života demokratické společnosti. Zaměřuje se na utváření pozitivních postojů, rozvíjí vědomí příslušnosti k evropskému civilizačnímu a kulturnímu okruhu a podporuje přijetí hodnot, na nichž je současná demokratická Evropa budována. Důležitým úkolem je prevence rasistických, xenofobních a extrémistických postojů, edukace k toleranci a respektování lidských práv, rovnosti mužů a žen a výchova k úctě k přírodnímu a kulturnímu prostředí i k ochraně uměleckých a kulturních hodnot.

¹ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2005, str.18

Součástí této oblasti je výuka **občanské výchovy**. V minulém režimu výchova směřovala k uspokojování potřeb státního režimu. V současné době je cílem výchovy vztah občana a státu. Občanská výchova má formovat člověka pro dobré vedení života. Jejím prvním a nezastupitelným úkolem je dovést mladého člověka k uvědomění si sama sebe jako svobodné bytosti, k uvědomění si důstojnosti této svobody a zodpovědnosti za její utváření v každodenním rozhodování. V občanské výchově se žáci seznamují se základy státovědy a základními právními předpisy. Měli by dobře pochopit roli občana v demokratickém státě.

Velmi důležitá je jejich budoucí role v rodinném životě. Většina z nich se stanou rodiči, budou sami vychovávat děti. Je nutné, aby si osvojili základní poznatky pro život v rodině i ve společnosti a ty dovedly aplikovat v každodenním životě. K tomu slouží předmět **rodinná výchova**, který je nedílnou součástí občanské výchovy. *V průběhu čtyř let, tj. od šestého do devátého ročníku základní školy, se z žáka stává jedinec, občan vybavený teoretickými vědomostmi a dovednostmi pro samostatný život.¹*

Cílem právní výchovy je ukázat, že život lidí moderní společnosti má právní rámec, a představit právní řád jako ochranu občana i celku. Skrze toto pochopení pozitivní i restriktivní stránky práva lze vést žáky k plnému pochopení demokratické státnosti.

Obdobně jako u základních škol jsou vytvořeny i *rámcové vzdělávací programy pro gymnázia a pro odborné vzdělávání*. Od 1.9.2009 zahájila přibližně polovina středních odborných škol a všechna gymnázia výuku podle nových vzdělávacích programů. Ostatní střední školy se k nim přidají během příštích dvou let. V novém pojetí už není nutné dodržovat centrální osnovy a školy mají větší prostor k tomu, aby se vyprofilovaly, přizpůsobily se potřebám zaměstnavatelů a více využívaly zajímavější způsob výuky. Namísto encyklopedických vědomostí se mají orientovat na tzv. klíčové kompetence žáků, tedy schopnost řešit problémy, spolupracovat, nést zodpovědnost, na komunikaci v češtině i v cizím jazyce, práci s počítačem či chuť dále se učit.²

Na gymnáziích se vyučuje předmět **základy společenských věd**, který zahrnuje základy psychologie, základy sociologie, základy politologie, základy práva, jehož součástí je

¹ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2005, str.29, 35

² Jiné zdroje: <http://www.nuov.cz/reforma-na-skolach>

rodinné, občanské a trestní právo, mezinárodní vztahy, planetární problémy, životní prostředí, jeho ochrana a základy filozofie.

Střední odborné školy a střední odborná učiliště – studijní obory zakončené maturitou se výchovou k právu věnují v **občanské nauce** nebo **právní nauce**, kde cílem tohoto předmětu je přispět k přípravě žáků na soukromý a občanský život demokratické společnosti a ke kritickému myšlení. Tyto předměty jsou součástí vzdělávacího okruhu **Člověk a společnost**.

Jedním z cílů zmiňovaných předmětů je upevňování pocitu odpovědnosti za sebe jako jednotlivce i jako člena určitého společenství, k rozvíjení zralých forem soužití s druhými lidmi, a ochoty podílet se na veřejném životě své obce, regionu a státu, ale i utváření realistického pohledu na skutečnost a k orientaci ve společenských jevech a procesech tvořících rámec každodenního života.

Při formování právního vědomí má velký význam i rozvíjení volní stránky psychiky žáků, která souvisí s tím, zda se postoje žáků k právu projeví i v jeho skutečném chování a jednání.

Školní řád

Hovoříme-li o formování právního vědomí žáků a studentů, nesmíme zapomenout na první dokument – **školní řád**, se kterým jsou seznámeni ve školách a kde jsou citována jejich základní práva a povinnosti. I zde můžeme hovořit o výchově k právu.

Školní řád vydává po projednání s pracovníky školy a se souhlasem pedagogické rady ředitel školy. Tato povinnost je ustanovena v § 28 a 30 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů, (školský zákon).¹

Úvod tohoto dokumentu většinou garantuje práva všem žákům tak, jak jsou obsažena v Listině základních práv a svobod, Úmluvě o právech dítěte a školském zákoně. Další část

¹ Srovnej zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů

školního řádu je věnována podrobnosti k výkonu povinností dětí, žáků a studentů, ale i rodičů ve spolupráci se školou. Obsah školního řádu se na různých školách může lišit, základní smysl a myšlenka však zůstává stejná.

Školský (žakovský) parlament

Jedním z práv žáků a studentů na školách je zakládat v rámci školy samosprávné orgány. Mezi ně řadíme školské (žakovské) parlamenty, jejichž činnost ustanovuje § 21 školského zákona.

Škola, na které byl zřízen žakovský parlament, je také základní škola v Miroslavi. Školní parlament je zde ustanoven ze zástupců jednotlivých tříd, kteří jsou zvoleni na základě voleb konaných ve třídách. Žáci mohou vyslovit své požadavky a aktivně se zapojit do provozu školy, vznášejí své připomínky a názory, podílejí se na rozvoji školy.¹

Prostřednictvím parlamentu se děti učí základním komunikačním dovednostem mezi sebou samými a ke vztahu k dospělým. Scházejí se s vedením školy, informují o svých problémech a zároveň se dozvídají zajímavé informace o budoucích záměrech školy. Mohou spolurozhodovat o tom, za co budou utraceny peníze získané z akcí školy nebo z příspěvků do fondu Sdružení rodičů. Projevují zájem o věci, které jsou jim vzdálené a rozhodují o nich, jako např. podpora základní školy na dálku studia afrického chlapce Abuduayle Camary nebo zapojení školy do veřejné sbírky, jejíž výtěžek je určen na vybavení dětských zdravotnických zařízení přístroji a vybavení pro dětské pacienty, aby lépe snášeli pobyt v nemocnici.

Školský parlament učí děti principům demokracie, tj. jakým způsobem je možné vytvořit demokratické vztahy. Současně je učí utvářet a rozvíjet takové znalosti, dovednosti a postoje, které jsou nezbytné pro aktivní účast žáků jako budoucích občanů demokratické společnosti.

V posledních několika letech se stále více věnuje pozornost různým oblastem života ve společnosti, jako je například morálka, mravnost, mezilidské vztahy, ale i estetičnost, umění.

¹ Srovnej zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů

Vzpomínám si na dobu, kdy jsem byla sama žákyní základní a střední školy. Výše uvedeným oblastem byla věnována pozornost spíše okrajově. Mezi povinnými předměty jsme našli např. prvouku, vlastivědu, přírodovědu, později občanskou výchovu a brannou výchovu. I zde jsme se setkali s tématy týkající se mezilidských vztahů, základy pravidel, které platily ve společnosti, o funkci rodiny ve společnosti.

Troufám si říci, že dětem žijícím v současné době je věnována daleko větší pozornost. Výuka je rozmanitější, rozsáhlejší, ale i zábavnější. Je to dáno tím, že pedagog má právo si sám naplánovat průběh, ale i způsob výuky, samozřejmě v souladu se školním vzdělávacím programem a rámcovým vzdělávacím programem.

Je potěšitelné, že ne malá část studující mládeže projevuje zájem o právní výchovu. Mají v této oblasti slušné vědomosti. Svým vyučujícím dávají záladné otázky, které kladou velké nároky na znalosti a zkušenosti pedagogů. Na druhé straně se setkáváme se žáky a studenty, kteří nedoceňují význam právní výchovy. Zaujímají vůči ní negativní postoj, z něhož nakonec vyplývá jejich nesprávné hodnocení společenských a protizákonných jevů.

Ad d) Vliv médií

Předpokládá se, že každý jedinec má určité znalosti práva. Jak bylo již zmiňováno, neznalost zákona neomlouvá. Kontakt s právem je zprostředkován výhradně zkušeností sociální, tzn. rodinou, školou, uměním, masmédií, apod.¹

Hlavním posláním médií je informovat. Média lze těžko označit jako složku výchovy. Mnozí z nás argumentují tím, že úkolem tisku a televize není vychovávat nebo vzdělávat čtenáře a diváka. To však nemění nic na skutečnosti, že média právní vědomí aktivně vytvářejí, ale také stejně tak deformují. K tomu dochází v případě, že neopatrně a nesprávně manipulují s právní terminologií.

Moc médií spočívá v tom, že se podílí na socializaci jednotlivce, na jeho včlenění do společnosti, na jeho formování, ale také na utváření podoby společnosti a vztahů, které v ní

¹ HOUBOVÁ, D. Výchova k právu. In Sborník z vědecké konference – Brno, 24. května 1994. Brno, 1994, str. 14

panují. V moderních společnostech se stala podstatným nástrojem šíření, a to jak prosazování, tak upevňování, sociálních norem a hodnot právě média, čímž mohou ovlivnit jednání a uvažování lidí.¹

Jedním z důsledků působení médií na právní vědomí je fakt, že prezentují určitý pohled na svět jako přirozený, co je v dané společnosti normální, správné, ale na druhé straně ukazují, co je špatné, nevhodné nebo protizákonné.

Média, ať už přímo či nepřímo ovlivňují přesvědčení, představy, postoje a chování jedince. Jedním ze soudů o mediální komunikaci je představa, že vizuální projevy médií jsou mocnější než např. jazykové, protože obrazy jsou ikonické a je možné je dekodovat přímo. Dle McQuaila nejčastější postoje k chování a účinkem médií je to, že média záměrně vyvolávají změnu, např. názorů, nebo nezáměrně vyvolávají změnu a nebo vyvolávají jen dílčí změnu.²

Sdělení ovlivňují náš pohled na svět i nás samotné. Neustále na nás působí, ať již záměrně nebo nezáměrně, a to prostřednictvím tisku, rozhlasu, televize a v poslední době stále více internetu. Působí nejen na dospělé jedince, mládež, ale i ty nejmenší děti. Vytvářejí určitý pohled na svět, na pravidla, která platí ve společnosti. Působení médií můžeme ovlivnit výběrem jejich obsahu, a to např. zvolením správného časopisu, tisku, ale i pořadů v televizi, a tím docílit, aby naše děti získávali správný pohled na svět a tím docházelo ke zvyšování jejich právní vědomí tím správným směrem.

Člověk bez širšího rozhledu a potřeby sebevzdělávání je snadno ovladatelný. Čím více vědomostí a informací člověk má, tím méně se nechá médii ovlivňovat, zatímco méně vzdělaný člověk je více ovlivnitelný, je tvárnější.

¹ BURTON, G., JIRÁK, J. Úvod do studia médií. Brno, 2001, str. 15

² BURTON, G., JIRÁK, J. Úvod do studia médií. Brno, 2001, str. 357

4. KRIMINALITA PÁCHANÁ DĚTMI

V poslední době dochází ke zvyšujícímu se počtu trestné činnosti páchané dětmi a mladistvými, a to zejména krádežemi, vloupáním, šikanováním, alkoholismem, toxikomaniemi, ublížením na zdraví aj. Jejich pachatelé jsou stále častěji děti, které nedovršily patnáctý rok svého věku. Jde o oblasti, kde selhala právní výchova.

Mezi pácháním protiprávní činnosti dospělými a mládeží jsou značné rozdíly vyplývající z nižší rozumové a mravní vyspělosti mládeže, její nezralosti a existence větší možnosti její výchovy a usměrňování. Odchytky odůvodňují zvláštní úpravu trestání a soudnictví ve věcech mládeže.¹

Tato úprava byla v českém právním řádu zakotvena k 1.1.2004 v zákoně č. **218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže**. Dle § 2 písm. b) se mládeží rozumí děti mladší patnácti let a mladiství, podle písm. c) je dítětem mladším patnácti let ten, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovršil patnáctý rok věku a dle písm. d) téhož zákona je mladistvým ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku.

Páchání kriminálních deliktů mládeží má mnoho příčin. Mezi nejzávažnější řadíme především nedostatky v rodinné a školní výchově, ale také v mravní a citové výchově, v neznalostech v oblasti právního vědomí. Velký vliv na páchání protiprávní činnosti má také nedostatek aktivit dětí a mladistvých ve volném čase.

V § 25 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, ve znění pozdějších předpisů, ale i § 11 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákoníku, ve znění pozdějších předpisů, je zakotveno: „Kdo v době spáchání činu nedovršil patnáctý rok svého věku, není trestně odpovědný“. Této skutečnosti jsou si často vědomi také někteří dospělí jedinci s nečistými úmysly a často takového člověka zneužijí ke krádeži, popř. k činům jinak trestným. Jsou opravdu děti pachateli trestných činů nebo se stávají jejich oběťmi?

¹ KEJDOVÁ, M. Základy trestního práva, Brno, 2006, str. 29

Většina mladistvých pachatelů pochází z rodiny neuspořádané a narušené. Děti velmi často napodobují jednání dospělých jedinců, kteří při svém konání nebyli dopadeni. Protiprávné úkony většinou opakují. Své špatné návyky si poté odnášejí do dospělosti.

Jedním z nejčastějších protiprávních jednání, kterých se dopouštějí občané naší společnosti, jsou přestupky. Dle § 2 odst. 1 **zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů**, se označuje za přestupek zaviněné jednání, které ohrožuje zájem společnosti a je za přestupek výslovně označeno v tomto nebo jiném zákoně, nejde-li o jiný správní delikt postižitelný podle zvláštních právních předpisů anebo o trestný čin. Základní rozdíl mezi přestupkem a trestným činem spočívá ve stupni společenské závažnosti, které je pro společnost škodlivé.

Pro zajímavost uvádím přehled počtu přestupků proti veřejnému pořádku, občanskému soužití, majetku a na úseku ochrany před alkoholismem a jinými toxikomaniemi projednávanými komisí k projednávání přestupků ve městě Miroslavi a ve Znojmě.

Tabulka č. 1: **Přestupky - Město Miroslav¹**

Přestupky Miroslav (Rok)	§ 30	§ 47	§ 49	§ 50	Celkem řešeno ve městě Miroslavi	Zastaveno § 76	Mladiství pod 18 let	Nad 18 let
2000	12	0	27	5	67	23	6	38
2001	7	8	24	4	75	28	3	44
2002	7	8	51	15	107	26	6	75
2003	3	3	34	11	70	19	1	50
2004	4	2	37	10	79	26	4	49
2005	3	0	32	11	90	44	0	46
2006	3	0	28	12	85	42	7	36
2007	1	4	55	16	113	37	2	74
2008	1	4	43	18	115	49	9	57
2009	6	2	19	14	71	30	5	36

§ 30 – Přestupky na úseku ochrany před alkoholismem a jinými toxikomaniemi

§ 47 – Přestupky proti veřejnému pořádku

§ 49 – Přestupky proti občanskému soužití

§ 50 – Přestupky proti majetku

¹ Zpracovala autorka na základě Výkazu o přestupcích MV projednaný orgány obcí a krajů – Město Miroslav, 2000 - 2009

Pro srovnání dokládám přehled přestupků proti veřejnému pořádku, občanskému soužití, majetku a na úseku ochrany před alkoholismem a jinými toxikomaniemi v spáchaných v letech 2006 a 2009 ve městě Znojmě. Ke konci roku 2009 ve Znojmě žilo 34 759 obyvatel. Záměrně jsem vybrala na porovnání více jak desetinásobně větší město než je Miroslav, ve kterém bylo zaznamenáno ke konci roku 2009 2984 žijících obyvatel.

Tabulka č. 2: **Město Znojmo**¹

Přestupky Znojmo (Rok)	Alkoholismus, toxikomanie (§ 30)	Veř. pořádek, občanské soužití (§ 47 – 49)	Proti majetku (§ 50)	Celkem řešeno ve Znojmě
2006	192	496	828	1516
2007	198	596	1057	1851
2008	196	540	852	1588
2009	101	425	716	1242

Z faktů uvedených v jednotlivých tabulkách zjišťujeme, že nejvíce přestupků bylo spácháno proti občanskému soužití a proti majetku. Je zajímavé, že v menším městě, tj. Miroslavi, převládají přestupky proti občanskému soužití - 40% (přestupků proti majetku 13%), ať již úmyslným ublížením na zdraví, hrubým jednáním nebo schválností. Ve Znojmě naopak proti majetku – 56% (přestupků proti občanskému soužití společně s přestupky proti veřejnému pořádku 32%) . Lze se jenom domnívat proč tomu tak je. Jedním z důvodů může být místní velmi dobrá znalost obyvatel, ve velkých městech je uchována anonymita občanů a tudíž větší možnost páchat majetkovou činnost.

Všimněme si, že ne zrovna malý podíl na protiprávní činnosti mají mladiství. Častými pachateli přestupků jsou nezletilí, tj. děti do 15 let. Zjistit jejich přesný počet je zcela nemožné. Statistiky týkající se přestupků způsobených nezletilými neexistují. Velmi často jsou řešeny na školách nebo domluvami v rodinách, popř. přímo na ulici náhodnými kolemjdoucími nebo se jimi nikdo nezabývá.

Správní řízení ve věci spáchání přestupků nezletilými se odkládají dle § 66 odst. 1 písm. b) přestupkového zákona, protože osoba podezřelá z přestupku v době spáchání přestupku nedovršila patnáctý rok svého věku. Např. v roce 2008 bylo odloženo na

¹ Zpracovala autorka na základě Městského programu prevence kriminality města Znojma na rok 2010, str. 10

Městském úřadě v Miroslavi 23 správních řízení ve věci přestupků spáchaných mladistvými, v roce 2009 jich bylo 12.

V posledním roce byl zaznamenán ve Městě Miroslavi nárůst přestupků na úseku ochrany před alkoholismem a jinými toxikomaniemi. Tento problém se netýká pouze dané oblasti, ale celé naší společnosti. Mladí lidé se nedokážou bavit bez požití alkoholických nápojů. Stále častěji se dozvídáme z médií o mladých lidech, kteří se ocitli v nemocnici z důvodu otravy alkoholem. Alarmující je, že se jedná o děti ve velmi nízkém věku.

Z praxe mohu potvrdit, že naše děti jsou si většinou dobře vědomy, jaká mají práva, ale naopak nevědí, jaké mají povinnosti. Nebo nechtějí vědět? Dokážou rozpoznat, jaké chování je správné a nesprávné. Mladí lidé by měli znát rozdíl mezi tím, co je dovoleno a zakázáno, měli by vědět o existenci právních norem, ve kterých jsou zakotvena určitá práva a povinnosti, které je potřeba respektovat. Svě konání odůvodňují tím, že nevěděli, co bylo příčinou jejich protiprávního jednání, co je k němu vedlo. Snad se chtěli zviditelnit před kamarády, zapadnout do party, zničit věci, které jim nepatří, nebo dokonce někomu ublížit? Úmyslně jsem se zabývala méně závažnou formou protispolečenského chování. Přestupek v jakékoliv podobě můžeme považovat za první krok ke kriminalitě mládeže.

V posledních letech došlo k velkému nárůstu trestných činů. Hlavním důvodem je především skutečnost, že děti jsou si vědomy, že nenesou žádnou trestní odpovědnost. Trestná činnost dětí a mládeže je námětem mnohých diskuzí odborné i laické veřejnosti. Nasvědčují tomu stále vedené debaty o snížení trestní hranice odpovědnosti. *Posunutí hranice trestní odpovědnosti z 15 let na 14 let obsahoval nový trestní zákoník.* Jedním z důvodů byla i skutečnost, že dnešní děti duševně vyspívají daleko dříve než v minulosti. Za své činy by měly být zcela odpovědné. Avšak ještě před jeho účinností zákonodárci přijali novelu, která ponechala trestní odpovědnost na 15 letech.

Žijeme ve svobodné a demokratické společnosti. To však neznamená, že si můžeme dělat, co se nám zlíbí. Musíme respektovat přesně stanovená pravidla, aby naše společnost dobře fungovala.

5. PREVENCE

Součástí výchovného úsilí v oblasti práva a nejdůležitějším předpokladem pro omezení protiprávní činnosti mládeže je její cílevědomá prevence. Největší účinnost prevence ve vztahu k právnímu vědomí závisí na tom, zda se podaří preventivní opatření uskutečnit ještě ve stádiu formování právního vědomí, tedy ještě v době, kdy nedošlo k utvrzení postojů a hodnot, které zpochybňují nutnost dodržování platného práva. Je zřejmé, že v oblasti prevence je nutná spoluúčast všech státních orgánů (MŠMT, MPSV, MO..), státní organizace (Česká televize) a institucí (hasičské sbory, nadace, poradny, krizová centra, detoxikační centra, střediska preventivní výchovné péče, apod.), ale i celé veřejnosti. Specifickým úkolem je předcházet dalšímu protiprávnímu jednání v okamžiku, kdy formování právního vědomí u některých skupin obyvatelstva selhává. Hlavním cílem je formování právního vědomí a v neposlední řadě vyvozování všech forem odpovědnosti za každé porušení práva a zákonnosti. Proto je nutné věnovat mimořádnou pozornost utváření právního vědomí mladých lidí, ale také všech dalších členů naší společnosti.¹

Slovo prevence pochází z původního latinského výrazu *praeventus*, což je *zárok předem*. **Prevence znamená opatření, která mají předcházet nějakým nežádoucím, škodlivým vlivům**, např. ve vztahu k drogovým závislostem, kriminalitě, neúspěchu ve škole, sociálním konfliktům, násilí, alkoholismu, ekologickým katastrofám a podobně. Někteří autoři (např. Petrušek a kol., 1996, Kapr a Vodáková, 1994 a jiní) uvádějí, že tento se pojem se nejčastěji používá ve vztahu k poruchám zdraví jedinců a populací.²

Kraus a Sýkora (2009) považují za prevenci *záměrné, cílové a systematické působení*. S tímto názorem nelze jinak než souhlasit. Preventivní činnost nemůže vykonávat kdokoli. Na cílové skupiny by měli působit odborníci znalí práva, kteří dokážou přesně formulovat obsah daného problému, vědí, čeho chtějí touto činností dosáhnout a jaké prostředky použít.

Nejdůležitější je *primární* prevence, která zkoumá předpoklady, podmínky a příčiny jevů, jimž se má bránit, a hledá způsoby, jak jim předcházet. Bývá také nazývána jako

¹ Veverka, V. et al. Právní výchova mládeže. Praha 1988, str. 20, 21

² Kraus, B., Sýkora P. Sociální pedagogika I. Brno 2009, str. 56

kreativní nebo konstruktivní. Spočívá v ovlivňování výchovy, ve vzdělávání, volnočasových aktivitách, poradenství, práci s hodnotami dětí a mládeže.

Sekundární prevence se snaží příslušné jevy včas zachytit, minimalizovat ohrožení a bránit jejich prohlubování, šíření. Její snahou je ovlivňování či eliminace negativních vlivů. Zaměřuje se na zvláště ohrožené skupiny, např. sociálně slabé rodiny, mládež nebo etnické skupiny.

Terciární prevence (indikovaná) je orientována na sociálně deviantní jedince nebo skupiny a spočívá v resocializaci a určité alternativní socializaci.¹

5. 1. NORMY A METODICKÉ POKYNY

Při besedách s mládeží pracovníci znalí práva a pedagogové zjišťují, že posluchači, žáci a studenti, mívají zcela zkreslené představy o právu a zákonnosti. Ty se projevují zejména v chování. **Právní výchova** žáků je připravuje na každodenní život a pracovní a společenskou aktivitu. Aby v oblasti této oblasti, do níž řadíme i prevenci, docházelo k co nejlepším výsledkům, je třeba existence právních předpisů a metodických pokynů. Zaměříme se především na normy a pokyny týkající se oblasti školství, protože nejširší část primární prevence probíhá právě zde.

K základním normativním právním aktům, které řídí a usměrňují práci pedagogů, řadíme:

- **Zákon č. 561/2004 Sb.**, o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů,
- **Zákon č. 109/2002 Sb.**, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů,
- **Zákon č. 167/1998 Sb.**, o návykových látkách a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů,

¹ Kraus, B., Sýkora P., Sociální pedagogika I. Brno 2009, str. 57

- **Zákon č. 379/2005 Sb.**, o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů.

Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy (MŠMT) vydává velké množství vnitroresortních předpisů – metodických pokynů týkajících se prevence v konkrétních oblastech. V **Metodickém pokynu k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, č.j. 20 006/2007-51** jsou vymezeny jednotlivé oblasti prevence a její zaměření na předcházení rizikovým jevům v chování žáků a rozpoznání a zajištění včasné intervence. Za vážné negativní jevy označuje záškoláctví, šikanu, rasismus, xenofobie, vandalismus, kriminalitu, delikvenci, užívání návykových látek (tabák, alkohol, omamné a psychotropní látky) a onemocnění HIV/AIDS a další infekční nemoci související s užíváním návykových látek, závislost na politickém a náboženském extremismu, netolismus (virtuální drogy) a patologické hráčství (gambling). Zdůrazňuje potřebu rozpoznání a včasnou intervenci zejména v případech domácího násilí, týrání a zneužívání dětí, včetně komerčního sexuálního zneužívání, ohrožování mravní výchovy mládeže a poruch příjmu potravy (mentální bulimie, mentální anorexie).

Názorné a konkrétní návody, jakým způsobem realizovat jednotlivé oblasti sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, nám poskytují následující metodické pokyny:

- Metodický pokyn MŠMT k výchově proti projevům rasismu, xenofobie a intolerance, **č.j.: 14 423/1999-22**,
- Metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví **č.j.: 10 194/2002-14**,
- Metodický pokyn k zajištění bezpečnosti ochrany zdraví dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních zřizovaných MŠMT, **č.j. 37 014/2005 – 25**,
- Metodický pokyn k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, **č.j. 24 246/2008-6**.

5. 2. PREVENCE SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝCH JEVŮ

Mezi nejdůležitější úkoly v právní výchově dětí a mládeže patří bezesporu soustavně zvyšovat a zkvalitňovat preventivně výchovnou starost o mládež. Mladý člověk musí pochopit, že povinností každého občana je respektovat zákony. K tomu pomáhají přednášky a besedy s pedagogickými pracovníky včetně třídních učitelů a školního metodika prevence, které můžeme označit jako vnitřní realizátory, ale také s právníky, se zástupci orgánů veřejné správy, kurátory, neziskovými organizacemi apod. Mezi externí realizátory dále řadíme centra prevence, pedagogicko – psychologické poradny, městskou policii, střediska výchovné péče.

MINIMÁLNÍ PREVENTIVNÍ PROGRAM (MPP)

Za základní nástroj v primární prevenci sociálně patologických jevů škol a školských zařízení považujeme MPP. **MPP vychází z pokynu MŠMT č.j.:1454/2000-51**, který do prevence sociálně-patologických jevů zařazuje konzumaci drog včetně alkoholu, kouření, kriminalitu, virtuální drogy a gambling, záškoláctví, šikanování a jiné násilí, rasismus, xenofobii, intoleranci, antisemitismus. Jedná se o konkrétní povinný dokument školy, jenž je součástí školního vzdělávacího programu. Je vypracováván vždy na příslušný rok.¹

Na jeho sestavení se podílí **školní metodik prevence v úzké spolupráci s ostatními pedagogickými pracovníky, ale i výchovným poradcem, školním psychologem a metodikem prevence PPP**. Podléhá kontrole České školní inspekce. MPP je průběžně vyhodnocován školním metodikem prevence, který vypracovává závěrečnou zprávu za příslušný školní rok. Tato zpráva je obvykle součástí výroční zprávy školy.

Z obsahu MPP zjistíme, že základním principem strategie prevence sociálně patologických jevů je výchova žáků ke zdravému životnímu stylu, osvojení si kladného sociálního chování, upevňování morálních hodnot, komunikativních dovedností a celkového rozvoje osobnosti.

¹ MPP ZŠ Miroslav, 2009

MPP si může prohlédnout každý rodič, pedagogický pracovník i žák. Většina škol jej zveřejňuje na internetu.

Působení na děti a mládež musí mít charakter výchovně vzdělávací. Škola má povinnost nabízet žákům různé preventivní programy, začleňovat témata týkající se sociálně patologických jevů do vyučování, spolupracovat s organizacemi, kde mohou děti aktivně trávit svůj volný čas.

PREVENTIVNÍ PROGRAMY A PROJEKTY – Znojmo a okolí

Tuto část bakalářské práce bych ráda věnovala nejoblíbenějším preventivním programům a projektům realizovaných na základních a středních školách. Pro srovnání jsem vybrala nabídku Komplexního programu primární prevence zprostředkovanou Městským úřadem Moravský Krumlov a Městským úřadem Znojmo. Každý z uvedených úřadů provádí činnost pro svůj správní obvod.

Navštívila jsem jednotlivé koordinátory KPPP na jmenovaných úřadech a z předem připraveného rozhovoru jsem získala cenné informace týkající se preventivních programů a projektů probíhajících na Znojemsku.

KOMPLEXNÍ PROGRAM PRIMÁRNÍ PREVENCE (dále jen KPPP)

KPPP je dlouhodobý projekt určený žákům a studentům základních, středních škol a středních odborných učilišť daného regionu. Na rozdíl od Minimálního preventivního programu není pro nikoho povinný, ale je jeho vhodným doplňkem. Zakládá se na realizaci odborných preventivních programů na školách a školských zařízeních, koordinaci činnosti státních a nestátních institucí zabývajících se primární prevencí, sjednotit pravidla pro provádění primární prevence a systematickým rozvržením programů tak, aby preventivním působením prošli žáci postupně plynule po celou dobu školní docházky.

Všechny nabízené programy jsou interaktivní, vycházející ze zájmů posluchačů. Žáky a studenty jsou velmi dobře přijímány, zpestřují jejich výuku. Některé programy jsou

realizovány přímo na školách, další v prostorech organizací nebo na jiném místě mimo školu. Preventivní programy jsou zdarma.¹

Nabídka preventivních projektů a programů Městského úřadu v Moravském Krumlově a Městského úřadu ve Znojmě je velmi podobná.

Tabulka č. 1: **Preventivní programy a projekty – Moravský Krumlov a Znojmo**²

Název programu	Určeno pro žáky a studenty	Realizátor
Ajaxův zápisník	2. a 3. ročník ZŠ	Policie ČR OŘ Znojmo
Národní park Podyjí přichází do škol	1. – 3. ročník ZŠ	Návštěvnické středisko Správy NP Podyjí
Školy přicházejí do Národního parku Podyjí	Bez věkového omezení	Návštěvnické středisko Správy NP Podyjí
PEER program	6. ročník ZŠ	Peer aktivisté – DDM Znojmo
Právní vědomí I.	6., 8. ročník ZŠ	Městské úřady – kurátoři pro mládež OSPD
Právní vědomí II.	8. ročník ZŠ	Policie ČR OŘ Znojmo + Policie ČR OO Mor. Krumlov
Obchodování s lidmi	8., 9. ročník ZŠ a 1. ročník SŠ a SOŠ	Oblastní charita Znojmo
Pohlavně přenosné choroby	8. ročník ZŠ, 1. ročník SŠ a SOŠ	Oblastní charita Znojmo
Stop domácímu násilí	8. ročník ZŠ, 1. ročník SŠ a SOŠ	Oblastní charita Znojmo

¹ Interní materiály MěÚ Moravský Krumlov a Znojmo – odbor sociálních věcí, 2009

² Zpracovala autorka na základě interních materiálů MěÚ Moravský Krumlov a Znojmo – odbor sociálních věcí, 2009

Tabulka č. 2: **Programy realizovány ve městě Znojmě¹**

Prevence drogových závislostí	4. ročníky ZŠ	Teen Chalenge Brno
Kamarádi, můj volný čas a já (aneb o drogách bez drog)	4. ročník ZŠ	DDM Znojmo, MP Znojmo
Preventivní program městské policie	1. – 3, 7. ročník ZŠ, 1. ročník SŠ a SOŠ	MP Znojmo

Tabulka č. 2: **Programy realizovány ve městě Moravský Krumlov²**

Právní vědomí III.	1. ročník SŠ a SOŠ	Probační a mediační služba ČR Znojmo
Seznámení s vyhláškami města	1. ročník SŠ a SOŠ	MP Moravský Krumlov
Program prevence kriminality	1. – 9. ročník ZŠ	MP Moravský Krumlov

Programy můžeme rozdělit na celostátní a místní. Mezi celostátní programy řadíme projekt **Ajaxův zápisník** a **PEER** programy. V každé oblasti naší republiky se můžeme setkat i s rozdílnými způsoby zprostředkováním potřebných znalostí práva dětem. V regionu Znojmo a Moravský Krumlov se jedná o programy **Právní vědomí I a II**, projekt **Národního parku Thayatal** a **Správy národního parku Podyjí** probíhající **Národní park Podyjí přichází do škol** a **Školy přicházejí do Národního parku Podyjí** a v Moravském Krumlově **Právní vědomí III**.

Každý nabízený program je zaměřený na určitou oblast výchovy a prevence. Jejich cílem je zvyšovat právní vědomí dětí a mládeže. Mezi nejžádanější a nejoblíbenější projekty (souhrn aktivit realizovaný v rámci konkrétního programu) určených pro žáky nižších ročníků základních škol řadíme se značnou převahou **Ajaxův zápisník**. V posledních dvou letech se do popředí zájmů dostávají projekty **Národní park Podyjí přichází do škol** a **Školy přicházejí do Národního parku Podyjí**. Žáci vyšších věkových kategorií věnují největší pozornost o programy **Právní vědomí I. a II.**, ale i **PEER** programy.

Hlavními organizátory projektů a programů jsou orgány **Policie ČR** a **Městské policie**, neziskové organizace a městské úřady – orgán sociálně-právní ochrany dětí.

¹ Zpracovala autorka na základě interních materiálů MěÚ Znojmo – odbor sociálních věcí, 2009

² Zpracovala autorka na základě interních materiálů MěÚ Moravský Krumlov – odbor sociálních věcí, 2009

Funkci a zaměření nejoblíbenějších projektů se nyní pokusím blíže charakterizovat a objasnit.

AJAXŮV ZÁPISNÍK

Jedná se o projekt Policie ČR oceněný ministrem vnitra.

Cílová skupina: Především žáci 2. a 3. základních škol.

Cíl: Předcházet patologickým jevům, jako jsou šikana, alkohol, hazardní hra, drogy apod.

Průběh projektu:

Na počátku školního roku rozdá policista žákům Ajaxův zápisník. Jedná se pracovní sešit, jehož obsah je rozdělen do 10 kapitol. Na každý měsíc ve školním roce mají žáci v pracovním sešitě připraveno jedno téma týkající se dopravní výchovy, bezpečnosti, dětí a trestných činů, mezilidských vztahů, tabáku, alkoholu, drog apod. Jednotlivé náměty jsou pak většinou zařazeny i v učebních osnovách některých předmětů, např. prvouky, čtení, psaní, výtvarné výchovy apod.

Děti společně s pejskem Ajaxem, policisty, učiteli a rodiči probírají jednotlivá témata po celý školní rok a nenásilnou formou tak získávají nové vědomosti, které využívají v každodenním životě. Součástí projektu jsou besedy s policisty k jednotlivým tématům, které jsou doplňovány ukázkami výcviku služebních psů.

NÁRODNÍ PARK PODYJÍ PŘICHÁZÍ DO ŠKOL¹

Jedná se o společný projekt Národního parku Thayatal a Správy národního parku Podyjí probíhající v měsících lednu až březnu. Od dubna navazuje program „Školy přicházejí do Národního parku Podyjí.“

Cílová skupina: Žáci 1. a 2. ročníků základních škol.

Cíl: Enviromentální výchova - pochopení komplexnosti a složitosti vztahů člověka a životního prostředí. Formou hry je dětem vysvětlováno, co je to národní park, co v něm mohou vidět, dozví se zajímavosti o Národním parku Podyjí, ale i o přírodě obecně.

¹ Interní materiály Správy Národního parku Podyjí, 2009

Průběh programu:

První část je věnována povídání o Národním parku Podyjí. Děti se dozvídají informace o národním parku, o řece Dyji, která tvoří hraniční řeku a současně dělí Národní park Podyjí na českou a rakouskou stranu. Součástí programu je hra, při které se děti postaví i s pedagogy do kruhu, koulejí si přes kruh šiškou a vzájemně se představují a své jméno doplní názvem ve volnosti žijícího živočicha, které začíná stejným písmenem jako jejich jméno. Výklad je zpestřen prohlížením obrázků a fotografií z Národního parku Podyjí. Svě znalosti o dané problematice si děti doplní praktickým poznáváním přírody pomocí smyslů, kdy si mohou přírodniny dobře prohlédnout, ohmatat, očichat, ale i ochutnat a tím se u žáků vytváří kladný emocionální vztah k přírodě jako takové. Toto vše je doplněno o prvky malé „domácí“ ekologie, tzn. vyprávění o odpadovém hospodářství, třídění odpadků apod.

Druhá část programu probíhá v tělocvičně školy. Je zaměřena na zhodnocení nabytých poznatků z první části. Svě znalosti si žáci prověří pomocí hry, kdy jsou dětem pokládány otázky a děti musí rozeznat správná a špatná tvrzení.

ŠKOLY PŘICHÁZÍ DO NÁRODNÍHO PARKU PODYJÍ¹

Cílová skupina: Žáci 1. až 9. ročníku základních škol

Průběh programu: Na základě domluvy si pedagogové mohou vybrat ze 13 navrhovaných tras Národního parku Podyjí, které by vyhovovaly věku, fyzickým a časovým možnostem dětí. Výchozí i konečný bod exkurze je dostupný dopravou. Nejžádanější trasou je trasa kolem Návštěvnického střediska v Čížově.

PEER PROGRAM²

Jednou z variant primární prevence sociálně patologických jevů jsou i tzv. **peer programy**. Slovo peer pochází z angličtiny, můžeme jej přeložit jako vrstevník. Z toho

¹ Interní materiály Správy Národního parku Podyjí, 2009

² Interní materiály MěÚ Moravský Krumlov a Znojmo – odbor sociálních věcí a zdravotnictví, 2009

můžeme odvodit, že jde o člověka, který je blízký věkem, má přibližně stejné zájmy a je schopný svými postoji a názory ovlivňovat druhé. Při práci s dětmi na základních a středních školách se tudíž bude jednat o mladého vyškoleného člověka, který svými názory a postoji pozitivně ovlivňuje druhé. V oblasti Znojemska a Moravského Krumlova tuto činnost vykonávají peer aktivisté z Peer klubu DDM Znojmo a studenti Gymnázia a Střední pedagogické školy ve Znojmě.

Cílová skupina: Žáci 6. ročníku základních škol.

Cíl: Formou hry a využitím práce ve skupině a se skupinou ve třech vyučovacích blocích předávání informací týkajících se drog, kouření a alkoholu, pochopení nebezpečí experimentování s drogami.

Průběh:

1. lekce – V úvodu prvního bloku se peeri žákům představí a vysvětlí jim podstatu slova peer, poté rozdají žákům dotazníky, prostřednictvím nichž zmapují sociální situaci a úroveň znalostí k problematice. V další části objasní dětem základní pojmy, tj. co je to prevence, co řadíme mezi drogy, alkohol, jejich dělení, proč se vyrábějí apod. Součástí projektu jsou hry jako např. molekuly, mám rád(a), smích apod. Formou skupinové práce si řeknou, proč je dobré nekouřit, nepít a nebrat drogy. Konec lekce je určen pro dotazy žáků.

2. lekce – Obsahem tohoto bloku jsou otázky týkající se nálady dětí, záležitosti zdravého životního stylu a jeho determinace vnitřními a vnějšími vlivy. Cílem je posilování a upevňování zdravých vztahů v kolektivu, sebevědomí a pozitivního vztahu k sobě samotnému. Další část bloku je zaměřena na objasnění účinku požívání alkoholu, drog a nikotinu na zdraví. Následují hry a dotazy žáků.

3. lekce – Formou skupinové práce se žáci pokusí řešit rozličné situace, ve kterých se mohou ocitnout, seznámí se, jaké vlivy je mohou při rozhodování ovlivnit, naučí se různé způsoby odmítání (jak se vyhnout nebezpečným místům, odmítnutím slovem „ne“, mávnutím ruky, protiútokem, apod.), rozlišení dobra a zla, špatného a dobrého - morální usuzování, jaká práva má svobodný občan v naší společnosti, na koho se mohou obrátit, pokud se ocitnou v nesnázích. Na závěr děti vyplní dotazník, který slouží jako zpětná vazba toho, co si děti zapamatovaly.

Program je doplňován prezentací jednotlivých druhů drog a promítáním krátkých filmových ukázek.

PRÁVNÍ VĚDOMÍ I.¹

Cílová skupina: Žáci 6. a 8. ročníků základních škol

Cíl: Předcházet provinění mládeže a činnosti jinak trestné, záškoláctví, šikaně a týrání, zneužívání a zanedbávání dětí

Realizátory programu jsou kurátoři pro mládež. Jsou to specializovaní pracovníci oddělení sociálně právní ochrany dětí, kteří se ve své činnosti zabývají zejména dětmi mladšími 15 let, které se dopustily činnosti jinak trestné a mladistvými trestně stíhanými pro provinění, dále dětmi s výchovnými problémy a týranými dětmi.

Průběh programu:

Při své práci využívají zejména o zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, a zákon 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, vše ve znění pozdějších předpisů.

První část přednášek se týká provinění mládeže a činnosti jinak trestné u dětí. Žáci jsou seznámeni s trestní odpovědností, s tím, jaké postihy v jejich věku připadají v úvahu, jaké druhy opatření mohou být ukládány mladistvým. Jsou jim představeny jednotlivé typy ústavních zařízení, jaké se vyskytují v našem regionu.

Druhá část přednášky je zaměřena na vysvětlení pojmů povinná školní docházka, záškoláctví. Kurátoři probírají příčiny tohoto jevu a jaké jsou možné postihy ze strany školy, soudu a jiných institucí, jak u dětí, tak u rodičů.

¹ Interní materiály MěÚ Moravský Krumlov a Znojmo – odbor sociálních věcí a zdravotnictví, 2009

Následujícím tématem je šikana a týrání. Jsou zde nastíněny 4 formy týrání, které rozeznáváme: tělesné, psychické, sexuální a zanedbávání.

Výklad kurátoři obohacují skutečnými příběhy, se kterými se ve své praxi setkali, promítáním krátkých filmů a dotazníky. V průběhu vysvětlování jim mohou žáci klást otázky k daným tématům. V závěru jsou dětem připomenuta telefonní čísla a kontakty na organizace, na které se mohou obrátit v případě, že se setkají s nějakým problémem, který nedokážou samy řešit.

PRÁVNÍ VĚDOMÍ II.¹

Cílová skupina: Žáci 8. ročníků základních škol

Cíl: Předcházet provinění mládeže a činnosti jinak trestné, záškoláctví, nebezpečí drog a alkoholu

Realizátoři: Policie ČR

Tento program se svým obsahem se velmi podobá předchozímu. Obsah přednášek je přizpůsoben schopností vnímání starších žáků.

Jednotlivé oblasti výkladu vycházejí z trestního zákoníku (TZ) a přestupkového zákona. Větší pozornost je věnována rozboru § 201 TZ – ohrožování mravní výchovy dítěte, § 204 TZ – podávání alkoholických nápojů dítěti. Důraz je kladen na nebezpečí drog a trestnost veškerého nakládání s drogami, zejména na § 283 TZ - nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy a § 287 TZ – šíření toxikomanie. Během přednášek si mohou žáci prohlédnout fotodokumentaci vztahující se k daným tématům.

Projekty jsou kladně hodnoceny nejen dětmi, ale i ze strany pedagogů. Nenásilnou formou hry získávají žáci nové informace, upevňují si své morální hodnoty, dochází

¹ Interní materiály MěÚ Moravský Krumlov a Znojmo – odbor sociálních věcí a zdravotnictví, 2009

k formování jejich osobnosti, dokážou dělat vlastní rozhodnutí, umějí nakládat se svým volným časem.

Pokud chceme účinně předcházet negativním vlivům ohrožujících naše děti, musíme *chápat celý proces prevence komplexně*, tzn. ve vzájemné spolupráci školy, rodičů, pedagogů volného času apod. Nemalý podíl na formování právního vědomí mají Domy dětí a mládeže, které nabízejí aktivní využití volného času. Nabízejí dětem kroužky, kde se mohou věnovat svým zájmům a zálibám.

Mezi delikvencí mládeže a nevhodným využitím volného času existuje velmi často příčinná souvislost. Velký vliv na rozvoj osobnosti mají kolektivy a party. Pokud děti tráví svůj volný čas ve společnosti vrstevníků se stejnými nebo podobnými zájmy, je velmi pravděpodobné, že se nebudou nudit, nebude docházet k delikventnímu chování způsobeného nedostatkem volnočasových aktivit.

Zájmové kroužky nabízené Domy dětí a mládeže jsou placené. Stále častěji se setkáváme s tím, že děti se nemohou svým zájmům plně věnovat z důvodu nedostatku financí v rodině. Tento problém se snaží řešit nízkoprahová zařízení pro děti a mládež. Můžeme je najít také ve Znojmě i Moravském Krumlově. Děti v nich mohou vyhledat radu a pomoc, mohou se zde scházet se svými vrstevníky a trávit s nimi volný čas, a to bezplatně.

6. ÚROVEŇ PRÁVNÍHO VĚDOMÍ DĚTÍ

Problematikou dětských práv, právním povědomím dětí, ale i jejich participací na životě společnosti se zabýval i Jiří Kovařík, nar. 1942, původně dětský klinický psycholog. Řadu let pracoval ve Výzkumném ústavu práce a sociální práce, kde připravil a zpracoval několik významných studií o skladbě, postojích problémech české rodiny a studie o ohrožených dětech a o problematice náhradní rodinné péče. Ve své publikaci Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby navazoval na výsledky výzkumu prováděných ve Spojených státech profesorem psychologie Gary B. Meltonem a současně své pozorování srovnává s výsledky zjištěnými a dále doplněnými přednáškami profesora Meltona a jeho kolegy na Zdravotní sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích v říjnu roku 2000.¹

Protože oblast úrovně právního vědomí je diskutovatelná a nezanedbatelná, pokusím se v závěru své práce zhodnotit výsledky svého výzkumu provedeného formou dotazníkového šetření a současně je porovnat s výsledky studie získané Jiřím Kovaříkem v roce 1999. Záměrně jsem zvolila jsem formu dotazníku kombinovaného z uzavřených a polouzavřených otázek.² Dotazník byl sestaven tak, aby výsledky z něj získané odpovídaly cílům a potřebám výzkumu. Po jeho předběžném dokončení byl testován na malé skupině respondentů ve věku 12 - 15 let s cílem ověřit, zda jsou otázky srozumitelné. Poté jsem dotazník po krátkém seznámení s jeho obsahem rozdala žákům a studentům.

Výzkum bych nemohla provést bez ochoty ředitelů, učitelů vybraných škol a studentů spolupracovat na výzkumu. Tímto bych jim chtěla poděkovat.

Výzkumu se zúčastnilo celkem 308 respondentů ze základních a středních škol, a to ze základní školy v Moravském Krumlově, Miroslavi a ve Vémyslicích a ze Střední odborné školy obchodní a Středního odborného učiliště řemesel v Moravském Krumlově a Gymnázia a Střední pedagogické školy ve Znojmě. Na základních školách byl dotazník rozdán náhodně vybraným 168 vzorkům ve věku 11 – 15 let, z nichž 82 tvořily dívky a 86 chlapci. Ze středních škol se výzkumu účastnilo 140 náhodně vybraných studentů ve věku 16 – 20 let, z nichž 110 tvořily dívky a 30 chlapci.

¹ Kovařík, J. Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby. České Budějovice, 2001, str. 5

² Příloha č. 1

Odpovědi jsou uváděny v %, zvláště jsou uvedeny výsledky respondentů ze základních a středních škol a současně jsou sledovány odpovědi u dívek a chlapců, a to každé skupiny odděleně, tj. z celkového počtu dívek a chlapců na základních (82 dívek a 86 chlapců) a středních (110 dívek a 30 chlapců) školách, ale také ze souhrnného počtu vzorků (168 základní škola a 140 střední škola).

Základním dokumentem, ve kterém jsou zakotvena dětská práva je Úmluva o právech dítěte. S jeho obsahem se děti seznamují již v nižších ročnících základní školy. V čl. 1 je stanoveno, že dítětem se rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu není zletilosti dosaženo dříve. Vědí tuto skutečnosti i naše děti?

Tabulka č. 1: **Dítě je považováno dle Úmluvy o právech dítěte za lidskou bytost do:**

	ZÁKLADNÍ ŠKOLA			STŘEDNÍ ŠKOLA		
	Dívky 11 – 15 let	Chlapci 11 – 15 let	Celkem	Dívky 16 – 20 let	Chlapci 16 – 20 let	Celkem
15 let	35 %	54 %	45 %	10 %	47 %	18 %
16 let	4 %	1 %	2 %	0 %	3 %	1 %
18 let	61 %	45 %	53 %	90 %	50 %	81 %

Odpovědi našich dětí mě překvapily. 35 % dívek a 54 % chlapců ze základních škol jsou přesvědčeny, že jsou považovány za dítě do 15 let jejich věku, pouhých 61 % dívek a 45 % jsou dětmi do 18 let. Přesvědčivé nebyly ani odpovědi studentů. 10 % děvčat a 47 % chlapců se domnívá, že dětmi byly pouze do svých 15 let, správnou hranici plnoletosti uvedlo 90 % dívek a 50 % chlapců studujících na středních školách.

Záměrně jsem na úvod dotazníku připravila zdánlivě lehkou otázku, avšak z vyhodnocení výsledků, jsem zjistila, že žáci a studenti v mnohých případech na ni nedokázali správně odpovědět.

Než se dostaneme k otázce určující bližší typy práv, je nutné vědět, zda děti a mládež vědí, zda vůbec mají nějaká práva nebo by je měli mít.

Tabulka č. 2: **Mají mít děti svá práva?**

	ZÁKLADNÍ ŠKOLA			STŘEDNÍ ŠKOLA		
	Dívky 11 – 15 let	Chlapci 11 – 15 let	Celkem	Dívky 16 – 20 let	Chlapci 16 – 20 let	Celkem
Ano	93 %	87 %	90 %	99 %	94 %	97 %
Ne	1 %	5 %	3 %	1 %	6 %	3 %
Nevím	6 %	8 %	7 %	0 %	0 %	0 %

Zdá se, že žáci a studenti si jsou téměř jisti, že mají mít svá práva, a to děti ve věku 11 – 15 let v 90 % celkem oslovených respondentů a děti a mládež ve věku 16 – 20 let v 97 % dotazovaných. Pouhých 7 % žáků základních škol se domnívá, že děti by neměly mít svá práva.

Tabulka č. 3: **Mají děti práva?**

	ZÁKLADNÍ ŠKOLA			STŘEDNÍ ŠKOLA		
	Dívky 11 – 15 let	Chlapci 11 – 15 let	Celkem	Dívky 16 – 20 let	Chlapci 16 – 20 let	Celkem
Ano. Jaká?	46 %	57 %	52 %	91 %	84 %	89 %
Ne	12 %	15 %	13 %	1 %	7 %	2 %
Nevím	42 %	28 %	35 %	8 %	9 %	9 %

Zajímavé výsledky jsme obdrželi na otázku: „*Mají děti práva*“. Předpokládala jsem, že budou téměř totožné s předcházejícími závěry. 52 % vzorků žáků základních škol (46 % děvčat a 57 % chlapců) odpovědělo, že děti mají svá práva, 35 % dotazovaných se domnívá, že nikoliv. Naprostá většina studentů středních škol kladně odpověděla v 89 % celkem oslovených (91 % dívek a 84 % chlapců). Pouhá 2 % z nich se domnívá, že děti nemají práva.

Pozitivní odpovědi byly doplněny o konkrétní práva dětí. Nejčastěji byla uvedena tato práva: na jméno, vyslovit svůj názor, na vzdělání, soukromí, lásku, život, hru, bydlení, rodinu a svobodu. Studenti tuto skupinu práv rozšířili o právo na svobodnou volbu, nevypovídat, ale i na bezplatnou zdravotní péči.

Tabulka č. 4: **Kdo má práva?**

	ZÁKLADNÍ ŠKOLA			STŘEDNÍ ŠKOLA		
	Dívky 11 – 15 let	Chlapci 11 – 15 let	Celkem	Dívky 16 – 20 let	Chlapci 16 – 20 let	Celkem
Pouze děti	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
Pouze dospělí	22 %	26 %	24 %	2 %	2 %	3 %
Děti i dospělí	78 %	74 %	76 %	98 %	100 %	97 %

A kdo všechno má práva? Jsou to pouze děti, dospělí nebo obojí? Práva dětem, ale i dospělým v naprosté převaze připisují studenti středních (97 %), ale i základních (76 %) škol. Děti ve věku 11- 15 let ve 24 % dedikují práva pouze dospělým.

Tabulka č. 5: **Mají všichni lidé stejná práva?**

	ZÁKLADNÍ ŠKOLA			STŘEDNÍ ŠKOLA		
	Dívky 11 – 15 let	Chlapci 11 – 15 let	Celkem	Dívky 16 – 20 let	Chlapci 16 – 20 let	Celkem
A	72 %	33 %	73 %	95 %	93 %	95 %
B	1 %	4 %	2 %	0 %	0 %	0 %
C	27 %	22 %	25 %	5 %	7 %	5 %

A – Všichni lidé na celém světě – dospělí i děti

B – Pouze ti nejsilnější

C – Pouze dospělí

Zastoupení správných odpovědí se téměř neliší od závěrů na předchozí otázku “Kdo má práva?”. 73 % žáků základních a 95 % středních škol dobře uvedlo, že práva mají všichni lidé na celém světě, ať už se jedná o děti či dospělé. Stále častěji se setkáváme s tím, že znalosti v oblasti obecných práv jsou nižší u dětí základních škol, kteří i v tomto případě negativně odpovědi na otázku, zda mají všichni lidé stejná práva ve 25 % všech respondentů. Zajímavé je, že se 1% dívek a 4 % chlapců domnívá, že práva mají pouze ti nejsilnější.

Zdá se, že děti ve většině případech vědí, že práva mají nejen dospělí, ale i ony. Ale kde končí jejich práva?

Tabulka č. 6: **Kde končí tvá práva?**

	ZÁKLADNÍ ŠKOLA			STŘEDNÍ ŠKOLA		
	Dívky 11 – 15 let	Chlapci 11 – 15 let	Celkem	Dívky 16 – 20 let	Chlapci 16 – 20 let	Celkem
A	35 %	31 %	34 %	62 %	57 %	61 %
B	42 %	51 %	46 %	19 %	30 %	21 %
C	23 %	18 %	20 %	19 %	13 %	19 %

A – Má práva a svobody končí tam, kde začínají práva a svobody druhého člověka

B – Má práva a svobody nikde nekončí

C – Má práva a svobody končí tam, kde končí práva a svobody druhého člověka

Jak se ukázalo, konkrétnější vymezení rozsahu práv činilo dětem potíže. Pouhých 34 % chlapců a dívek základních škol a 61 % studentů středních škol si jsou vědomi, že jejich práva a svobody končí tam, kde začínají práva a svobody druhého člověka. Nejvíce dětí ve věku 11 – 15 let (42 % dívek a 51 % chlapců) se domnívá, že jejich práva a svobody nikde nekončí. Stejný pocit ve 21 % (19 % dívek a 30 % chlapců) mají i děti a mládež ve věku 16 – 20 let.

Nad těmito závěry bychom se měli zamyslet. Je nízké právní vědomí našich dětí v této oblasti příčinou protispolečenského chování dětí? Uvědomují si, že si nemohou dělat, co chtějí?

Tabulka č. 7: **Máš také povinnosti?**

	ZÁKLADNÍ ŠKOLA			STŘEDNÍ ŠKOLA		
	Dívky 11 – 15 let	Chlapci 11 – 15 let	Celkem	Dívky 16 – 20 let	Chlapci 16 – 20 let	Celkem
A	2 %	2 %	2 %	0 %	4 %	1 %
B	18 %	23 %	21 %	8 %	13 %	9 %
C	80 %	75 %	77 %	92 %	83 %	90 %

A – Ne, nemám, jsem přece dítě

B – Mám povinnost poslouchat dospělé

C - Pokud žiji s rodiči ve společné domácnosti, mám povinnost podle svých schopností jim pomáhat

Jak jsme zjistili, naše děti vědí, že mají určitá práva. Ale mají ponětí, že vedle svých práv mají v běžném životě i povinnosti? Slušná většina žáků zná svoji povinnost pomáhat rodičům podle svých schopností, pokud s nimi žijí ve společné domácnosti, a to v 77 % u dětí základních a 90 % studentů středních škol. 21 % mladších žáků se domnívá, že mají povinnost pouze poslouchat dospělé, tento názor sdílí i 9 % studentů středních škol. Dokonce někteří se domnívají, že nemají žádné povinnosti, protože jsou dětmi (2 % ZŠ a 1 % SŠ).

Další část dotazníku jsem věnovala dvěma otázkám, u nichž předpokládám, že budou zodpovězeny naprostou většinou respondentů bez chyb. Jak jsem již zmiňovala v kapitole 4. hranice trestní odpovědnosti je velmi diskutovatelnou oblastí práva. Mnoho občanů naší společnosti je přesvědčena, že dnešní děti vospívají daleko dříve a plně si uvědomují, co smějí a co nikoliv. Proto by za své činy měly být i zodpovědné. A jaký názor na tuto skutečnost mají děti? Jak dlouhé je období jejich života, ve kterém nejsou trestně odpovědné?

Tabulka č. 8: **Jaká je hranice trestní odpovědnosti?**

	ZÁKLADNÍ ŠKOLA			STŘEDNÍ ŠKOLA		
	Dívky 11 - 15 let	Chlapci 11 – 15 let	Celkem	Dívky 16 – 20 let	Chlapci 16 – 20 let	Celkem
14 let	5 %	8 %	7 %	3 %	3 %	3 %
15 let	85 %	78 %	82 %	95 %	97 %	95 %
16 let	10 %	14 %	11 %	2 %	0 %	2 %

Vzhledem tomu, že toto téma bylo častým námětem debat našich zákonodárců, domnívala jsem se, že mnoho dotázaných se bude rozhodovat mezi 14 a 15 rokem svého života. Pravdou je, že hranici trestní odpovědnosti v 15 letech označilo 82 % dětí ve věku 11 – 15 let (85 % dívek a 78 % chlapců) a 95 % dětí a mládeže ve věku 16 – 20 let. Žáci základních škol v 11 % označili za hranici trestní odpovědnosti 16 rok. Pouhých 7 % žáků základních a 3 % studentů středních škol se domnívá, že za své činy jsou odpovědní již ve 14 letech.

Droga. Co vše řadíme pod název droga? Je užívání drog legální? Velký počet dětí mají již ve školním věku zkušenost s drogou, ať se jedná o kouření tabáku nebo marihuany, pití alkoholu nebo kávy.

Tabulka č. 9: Je užívání drog legální?

	ZÁKLADNÍ ŠKOLA			STŘEDNÍ ŠKOLA		
	Dívky 11 - 15 let	Chlapci 11 – 15 let	Celkem	Dívky 16 – 20 let	Chlapci 16 – 20 let	Celkem
Ano. Jaké	12 %	27 %	20 %	43 %	33 %	41 %
Ne	79 %	65 %	72 %	56 %	67 %	58 %
Nevím	9 %	8 %	8 %	1 %	0 %	1 %

Z konečných výsledků odpovědí zjišťujeme, že nejvíce dětí navštěvujících základní školu (72 %) a (58 %) střední školu uvedlo zápornou odpověď. Jsem přesvědčena, že pod názvem „droga“ si představily pouze drogy tvrdé, kam patří např. heroin, kokain, crack a pervitin. 12 % dívek a 27 % chlapců ve věku 11 – 15 let a 43 % dívek a 33 % chlapců se přiklonilo ke kladné odpovědi. Mezi legální drogy shodně zařadily kávu, tabákové výrobky a drogu číslo jedna v naší společnosti - alkohol.

Žhavým tématem je také legalizace marihuany. Většina dospívajících dětí má s ní bohatou zkušenost. Dokonce byly zjištěny její léčivé účinky. Mezi legální drogy však dosud nebyla zařazena a domnívám se, že je to správné. Můj názor nesdílí 2 žáci (chlapci) a 14 studentů (4 dívky a 10 chlapců).

Tabulka č. 10: Od kolika let se smějí podávat alkoholické nápoje a tabákové výrobky?

	ZÁKLADNÍ ŠKOLA			STŘEDNÍ ŠKOLA		
	Dívky 11 - 15 let	Chlapci 11 – 15 let	Celkem	Dívky 16 – 20 let	Chlapci 16 – 20 let	Celkem
Od 15 let	1 %	7 %	4 %	0 %	0 %	0 %
Od 16 let	0 %	2 %	1 %	0 %	0 %	0 %
Od 18 let	99 %	91 %	95 %	100 %	100 %	100 %

Zákaz a omezení prodeje tabákových výrobků a povinnosti osob prodávajících tabákové výrobky stanoví § 4 zákona č. 379/200 Sb., zákona o opatřeních k ochraně před škodlivými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů. § 12 uvedeného zákona zakazuje prodávat nebo podávat alkoholické

nápoje osobám mladším 18 let. Dle § 30 zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů, se přestupku dopustí také ten, kdo prodá, podá nebo jinak umožní požití alkoholického nápoje osobě mladší osmnácti let. Tyto předpisy nařizují postih za podání alkoholických a tabákových výrobků dětem mladších let. Je nutné, aby tyto příkazy byly dodržovány i v praxi, aby naše děti měly co nejmenší možnost získat alkoholické nápoje a tabákové výrobky. Uvědomme si, že se v poslední době stále více setkáváme s tím, že čeští školáci sahají po alkoholu častěji a dříve. Celých 100% studentů středních škol a 95 % žáků základních škol vědí, že podávat alkoholické a tabákové výrobky je možné teprve od 18 let. Čím je tedy tato skutečnost zapříčiněna? Předpokládám, že hlavní důvod souvisí s naším životním stylem. Dnešní doba je uspěchaná, rodiče nemají na své potomky čas. Ti se potloukají v parcích, na ulicích, nudí se.

Poslední část dotazníku má informativní charakter.

Tabulka č. 11: **Pokud se staneš svědkem nebo se dozvíš o protiprávním jednání jiné osoby, komu tuto událost oznámíš?**

	ZÁKLADNÍ ŠKOLA			STŘEDNÍ ŠKOLA		
	Dívky 11 - 15 let	Chlapci 11 – 15 let	Celkem	Dívky 16 – 20 let	Chlapci 16 – 20 let	Celkem
Učiteli	7 %	8 %	8 %	4 %	0 %	4 %
Rodičům	50 %	40 %	44 %	37 %	23 %	34 %
Policii	36 %	49 %	42 %	50 %	76 %	55 %
Někomu jinému.	7 %	3 %	6 %	9 %	1 %	7 %

Pokud se stanou děti svědky protiprávního jednání jiné osoby, oznámí tuto skutečnost v převážné většině rodičům a policii. Mladší žáci více důvěřují svým rodičům (50 % dívky a 40 % chlapci), jistotu hledají také u policie (36 % dívek a 49 % chlapců). Přesně naopak je tomu u studentů. Ti upřednostňují polici (50 % dívky a 76 % chlapci) a poté hledají oporu u svých rodičů (37 % dívek a 23 % chlapců). Na tomto případě se začíná odrážet smysl formování právního vědomí pomocí programů, jejichž realizátory je Policie ČR a městská policie.

Ukazuje se, že děti věří také svým učitelům (8 % žáci a 4 % studenti). Ostatní hledají podporu u kamarádů a přátel. Ve 4 případech by neinformovaly nikoho.

V kapitole č. 3 jsme se zabývali vztahem člověka a prostředí. Seznámili jsme se s tím, že největší vliv na osobnost člověka má rodina, škola, vrstevníci, party a média.

Tabulka č. 12: **Odkud se nejčastěji dozvídáš o svých právech a o tom, jaká pravidla platí v naší společnosti?**

	ZÁKLADNÍ ŠKOLA			STŘEDNÍ ŠKOLA		
	Dívky 11 - 15 let	Chlapci 11 – 15 let	Celkem	Dívky 16 – 20 let	Chlapci 16 – 20 let	Celkem
Od rodičů	31 %	32 %	31 %	23 %	13 %	20 %
Ve škole	51 %	49 %	50 %	60 %	31 %	54 %
Z médií	16 %	15 %	16 %	17 %	54 %	25 %
Z jiného zdroje	2 %	4 %	3 %	0 %	2 %	1%

Na otázku „*Odkud se nejčastěji děti dozívají o svých právech a o tom, jaká pravidla platí v naší společnosti?*“ polovina dotázaných uvedla jako zdroj informací školu (50 % žáci, 54 % studenti). Druhou nejčastější odpovědí u dětí ve věku 11 – 15 let byla „od rodičů“ (31 %), naproti tomu u studentů ve věku 16 – 20 let „z médií“ 25 %. 2 % chlapců ze základních škol získává vědomosti o svých právech a předpisech prostřednictvím policie, 3 % žáků základních škol klade důraz na přátelství.

Kovařík se ve své studii z roku 1999¹ zjistil, že naprostá většina dětí a dospívajících (6 – 17 let) *práva dětem přiznává*, avšak 15 % dětí si myslí, že děti práva nemají a téměř 89 % se jich domnívá, že by práva měly mít. Téměř stejné výsledky jsme získali po osmi letech také my (viz. tabulka č. 2 a 3).

Tehdejší výsledky prokázaly, že čeští školáci se orientují zejména v oblasti *ochranných, pasivních dětských práv* (ochrana před nebezpečím, ohrožením, úrazem, nemocí, hladem aj.)

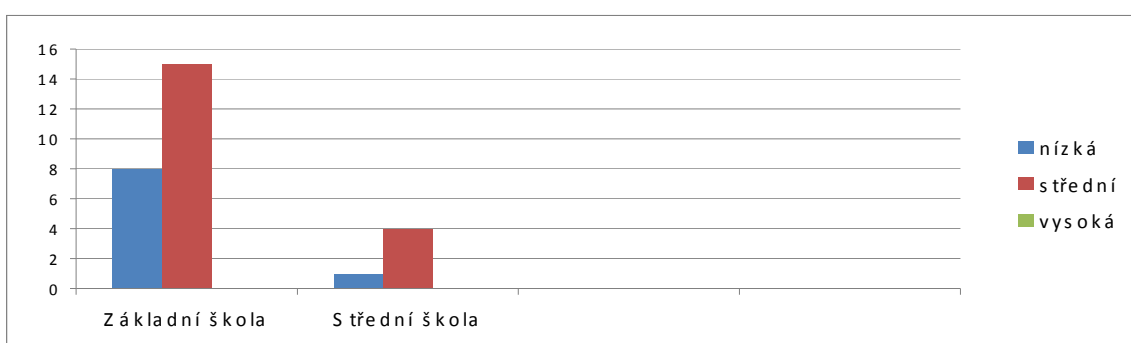
¹ Kovařík, J. Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby. České Budějovice, 2001, str. 104 - 105

než v oblasti práv participačních, aktivních (možnost podílet se na rozhodování v záležitostech, které se dítěti podstatným způsobem týkají, možnost vyjádřit svůj názor a mínění a být při tom slyšen).¹ Nároky současných dětí se vztahují spíše na práva základní (na život, na rodinu, bydlení, jméno, soukromí, vzdělání) a dále jsou doplněna o práva možnosti vyjádřit svůj názor a právo na svobodnou volbu.

Kdo má práva? Na tuto otázku odpovědělo v roce 1999 „všichni“ 49,6 % účastníků, zatímco v našem šetření uznávalo za nositele práv děti i dospělé (tedy všechny) 76 % žáků a 97 % studentů. Domnívám se, že výsledný rozdíl může být způsoben tím, že na současné školáky je kladen větší důraz na získání znalostí v oblasti práva, ať obecného nebo soukromého.

Z médií se dozvídáme, že znalosti v oblasti práva u naší populace se zdají být nízké. Jak jsme se přesvědčili, míra úrovně právního vědomí u našich dětí není tak nízká. Aby získané výsledky byly co neobjektivnější, rozhodla jsem se zaslat krátký dotazník² na 60 základních a 9 středních škol v regionu Znojmo a získaná data doplnit o informace získané od zástupců uvedených institucí. Mého výzkumu se nakonec zúčastnilo 23 zástupců ze základních škol a 5 ze středních škol. Za jejich ochotu jim děkuji.

1. Jaká je podle Vás úroveň právního vědomí žáků základních a středních škol?

Graf 1

Jak se ukázalo, většina zástupců škol si myslí, že naše děti mají střední úroveň právního vědomí (15 ZŠ a 4 SŠ). 8 pedagogů ZŠ a 1 ze SŠ se domnívá, že stupeň právního vědomí dětí je nízký. Naproti tomu je většina z nich přesvědčena, že vysokou úroveň právního vědomí u dětí nenajdeme.

¹ Kovařík, J. Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby. České Budějovice, 2001, str. 105, 111

² Příloha č. 2

2. Dochází na Vaší škole ke zvyšování právního vědomí?

Doba, ve které žijeme, je nepochybně rychlá a uspěchaná. Tato skutečnost klade i vyšší nároky na znalosti našich dětí. Je nutné, aby získávaly základní vědomosti ze všech oborů. Ne jinak je tomu i u znalostí práv. Je potěšující, že k formování právního vědomí dochází na všech školách, ať základních či středních.

3. Pokud ano – jakým způsobem?

Na základních školách dochází k rozšiřování právních vědomostí zejména pomocí vyučovacích předmětů, a to prvouky, vlastivědy, slohu a rodinné a sociální výchovy, výchovy k občanství, výchovy ke zdraví, ale i programů Policie ČR, prožitkových programů a různých soutěží. Střední školy formují právní vědomí dětí ve vyučovacích předmětech občanské výchovy, základů společenských věd, pedagogiky, právní nauky a práva, ale také pomocí programů Policie ČR, peer programů a městských úřadů, zejména orgánů sociálně-právní ochrany dětí.

4. Probíhají na Vaší škole projekty a vzdělávací programy k formování právního vědomí?

Pouze na jedné střední škole tyto programy nejsou provozovány. Na základních školách a středních školách jsou realizovány programy tak, jak bylo již uvedeno v kapitole 5, tj. Ajaxův zápisník, Právní vědomí I. a II., besedy s kurátory městských úřadů, Národní park Podyjí přichází do škol, peer programy, Program prevence kriminality....

5. Kdo řeší na Vaší škole protiprávní jednání dětí a výskyt patologických jevů ve škole?

Na tuto otázku odpověděli shodně zástupci základních i středních škol. Úspěch dobrého pedagoga tkví nejen ve výborných znalostech, práci s dětmi, ale také ve spolupráci s ostatními pedagogy. Tuto skutečnost potvrdily i získané odpovědi na danou otázku. Protiprávním jednáním dětí a výskytem patologických jevů na školách se zabývá ředitel ve spolupráci s třídními učiteli, výchovnými poradci a školními metodiky prevence. Na všech 23 základních a 5 středních škol, které se zúčastnily tohoto výzkumu, je zřízena funkce výchovného poradce, školního metodika prevence a na jedné základní škole speciálního pedagoga.

Závěr:

Jednou z klíčových povinností rodiny, školy, médií, ale i ostatních činitelů působících na vývoj jedince, je **pozitivně ovlivňovat jeho právní vědomí a zajišťovat přiměřenou úroveň právních znalostí**. Základním úkolem této studie bylo zjistit výchozí stav znalostí v oblasti práv u dětí školou povinných a současně verifikovat či vyvrátit hypotézu, že jsou dostatečně informovány o svých právech a o základních předpisech platných v naší společnosti, které musíme akceptovat a dodržovat.

Z výsledků dosažených ve výzkumné části vyplynulo, že naprostá většina dětí a dospívajících práva dětem přiznává a současně se domnívá, že děti mají mít svá práva. Vědí, že práva mají nejen ony, ale i dospělí a že všichni lidé mají stejná práva, kam až sahají jejich práva a svobody a kde začínají druhého člověka, si nejsou zcela jisti. Nároky současných dětí se vztahují především na práva základní a jsou doplněna o práva možnosti vyjádřit svůj názor a právo na svobodnou volbu (blíže viz. tabulka č. 3, kapitola č. 6). Skutečnost, že dítě je považováno dle Úmluvy o právech dítěte za lidskou bytost do 18 let, věděla pouze polovina dotázaných.

V kapitole „Kriminalita páchaná dětmi“ jsme se okrajově zabývali trestnou činností dětí, především činy nižšího stupně nebezpečnosti, tj. přestupky. Naprostá většina z nich si je vědoma, že trestně odpovědni za své činy jsou teprve dosažením patnáctého roku věku. Velice dobře znají, od kolika let se smějí podávat alkoholické a tabákové výrobky. Přesto tuto skutečnost záměrně porušují. Vyskytují se mezi nimi také jedinci, kteří jsou přesvědčeni o tom, že užívání marihuany je legální.

Na základě dosažených výsledných dat můžeme usoudit, že žáci a studenti si jsou vědomi, že mají práva a také vědí jaká a často se k nim hlásí. O povinnostech raději nemluví a nechtějí o nich většinou slyšet. Mezery pojetí práv u dětí jsem objevila v první řadě v oblasti trestního práva, a to především u dětí ve věku 11 - 15. Pouhých 82 % zná, jaká je hranice trestné odpovědnosti, 72 % uvedlo, že užívání drog není legální. Skutečnost, že se smějí podávat alkoholické a tabákové výrobky od 18 let si je vědoma 95 %, avšak stále častěji se setkáváme s tím, že alkoholické nápoje konzumují děti mladší 15 let. Totéž platí i u tabákových výrobků. Proto i zde spatřuji velké nedostatky ve znalostech aplikace právních

předpisů v této oblasti (blíže viz. tabulka č. 8, 9, 10 a 11, kapitola č. 6). Své tvrzení dále opírám o vlastní zkušenosti působení v komisi k projednávání přestupků, kde se setkávám s protiprávním jednáním mladistvých (blíže viz. tabulka č. 1, 2, kapitola č. 4). Tento fakt považuji jako výzvu pro sociální pedagogiku. Dle Krause a Sýkory¹ se sociální pedagogika je zaměřuje na každodennost života jedince, na zvládání životních situací bez ohledu na věk, akcentuje ochranu jedince před rizikovými vlivy, iniciuje takové změny v sociálním prostředí, které se snaží uvádět do souladu individuální potřeby zájmy jedince s možnostmi společnosti. Preventivní funkcí sociální pedagogiky je vyvíjet úsilí, aby k problémům v životě jedinců nedocházelo, minimalizovat je, ale hlavně předcházet jim. Aby byly dosaženy co nejlepší výsledky, je nutná vzájemná spolupráce pedagogů, rodičů, zástupců orgánů a organizací. Velmi pozitivně hodnotím formování právního vědomí pomocí programů a projektů realizovaných na školách. Většina z nich se odehrává ve školním prostředí. Jsem přesvědčena, že vyšší efekt působení na děti by vznikl, pokud by byly uskutečňovány mimo školu, formou hry a zábavy.

Právo je rozmanité, někdy se v něm nevyzná ani dospělý. Na člověka působí různé vlivy prostředí už od narození. Důležitou roli v motivaci jednání mladých lidí vůči právu hraje utvrzování životních hodnot, na nichž se podílí ve větší míře právní vědomí. S jeho formováním je nutné začít co nejdříve. Mladší děti se s pravidly a životem ve společnosti seznamují nejprve prostřednictvím rodičů a poté pedagogů v mateřských školách. Jakmile si dítě začne vytvářet svůj vlastní názor, můžeme hovořit o formování jeho vědomí a upevňovat jeho správné postavení ve společnosti.

¹ Kraus, B., Sýkora, P. Sociální pedagogika I. Brno, 2001, str. 12

Resumé

Bakalářská práce s názvem „Právní vědomí dětí základních a středních škol a jeho formování“ je zaměřena na děti a dospívající mládež, zjištění úrovně jejich právního vědomí a jejich postojů k právu. Současně se zabývá vlivem prostředí ovlivňující výchovou a vzděláváním v oblasti práva, trestnou činností páchanou dětmi, ale především prevencí za účelem omezení protiprávní činnosti mládeže.

Práce byla rozdělena do šesti jednotlivých oddílů s cílem objasnit základní pojmy, seznámení se s problematikou právního vědomí a jeho formování. V úvodu jsou zmíněny důvody, které vedly k výběru tématu, jsou zde nastíněny cíle studie a metody zpracování dat získaných ve výzkumné části. První část je věnována stručnému náhledu postavení a vnímání dítěte ve společnosti v minulosti až po současnost, včetně základního rozboru práv dětí. Ve druhé kapitole je objasněn význam slovního spojení „právní vědomí“ a jeho obsah, současně je zde vysvětlen základní obsah „právního povědomí“. Třetí část pojednává o vlivech prostředí na právní vědomí, které je zprostředkováváno výchovnými činiteli, zejména rodinou a školou. Je zde zdůrazněn vliv médií na znalost práva. V dalším čtvrtém úseku je ve stručnosti nastíněna kriminalita páchaná dětmi a její závažnost, jsou zde naznačeny možné příčiny páchaní deliktů. V páté pasáži je objasněn význam slova „prevence“, její smysl a druhy. Jsou zde shrnuty normativní právní akty, které řídí a usměřňují práci pedagogů. V této části je zahrnuta prevence sociálně patologických jevů, včetně projektů a programů realizovaných v regionu Moravský Krumlov a Znojmo za účelem zvyšovat právní vědomí dětí. Dále následuje výzkumná část, ve které byla zjišťována pomocí dotazníku současná úroveň znalostí práv u dětí na základních a středních školách. Objevené výsledky byly porovnány s výzkumem prováděným v roce 1999 v Českých Budějovicích.

Anotace

Právní vědomí dětí základních a středních škol a jeho formování – bakalářská práce. Cílem této studie je zjistit úroveň právního vědomí dětí základních a středních škol a nastínit možnosti jeho formování. V práci byl zdůrazněn vliv prostředí na rozvoj právních vědomostí dětí. Jsou zde charakterizovány projekty a programy realizované v regionu Moravský Krumlov a Znojmo za účelem zvyšování právního vědomí dětí. Šetřením byla zjištěna současná úroveň znalostí práv u dětí na základních a středních školách a výsledky byly porovnány s výzkumem prováděným v roce 1999 v Českých Budějovicích.

Klíčová slova

právní vědomí, právo, výchova, vzdělávání, kriminalita, prevence, děti a mládež, rodina, škola

Annotation

Legal Conscience of Pupils of Elementary and Secondary Schools and its Formation – Bachelor Thesis.

The aim of this study is to ascertain the level of legal awareness of children at primary and secondary schools, and outline possibilities of its formation. The thesis emphasises the influence of the surroundings upon the development of legal awareness of pupils. It describes legal awareness increasing projects and programmes realized within the regions of Moravský Krumlov and Znojmo. The current level of legal awareness of pupils of primary and secondary pupils was ascertained through a questionnaire, and compared with the results of a research conducted in České Budějovice in 1999.

Keywords:

legal conscience, law, upbringing, education, criminality, preventiv, children and youth, family, school

Seznam použité literatury a pramenů

Zákony a jiné tištěné prameny

- 1) Listina základních práv a svobod. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.
- 2) Sdělení MZV č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte.
- 3) Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- 4) Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- 5) Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.
- 6) Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.
- 7) Zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů, (školský zákon).
- 8) Městský program prevence kriminality města Znojma na rok 2010.
- 9) Minimální preventivní program ZŠ Miroslav, 2009
- 10) Interní materiály MěÚ Moravský Krumlov a Znojmo – odbor sociálních věcí, 2009.
- 11) Interní materiály Správy Národního parku Podyjí, 2009.
- 12) Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2005.
- 13) Výkaz o přestupcích MV projednaný orgány obcí a krajů – Město Miroslav, 2000 - 2009.

Literatura

- 1) BLÁHA, A. I. Sociologie dětství. 4. vyd. Brno: Komenium, učitelské nakladatelství s.r.o, 1948, Publikace č. 1951-285.
- 2) BURTON, G., JIRÁK, J., Úvod do studia médií. 1. vyd. Brno: Barruster & Principal, 2001, 391 s. ISBN 80-85947-67-6.
- 3) HOUBOVÁ, D. Výchova k právu. In Sborník z vědecké konference – Brno, 24. května 1994. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1994, 34 s. ISBN 80-210-1050-9.
- 4) HRUŠÁKOVÁ, M. Dítě, rodina, stát. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1993, 160 s. ISBN 80-210-0694-3.

- 5) HUNGR, P., KRŠKOVÁ, A. Psychologické aspekty působení práva. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1985, 185 s. ISBN 55-969-85.
- 6) KEJDOVÁ, M. Základy trestního práva. Brno: Institut mezioborových studií, 2006, 70 s.
- 7) KOVAŘÍK, J. Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001, 222 s. ISBN 80-7040-531-7.
- 8) KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. Člověk – prostředí – výchova. Brno: Paido, 2001, 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
- 9) KRAUS, B., SÝKORA, P. Sociální pedagogika I. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, 63 s.
- 10) KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3
- 11) OURODA, K. Základy pedagogiky. Brno: Institut mezioborových studií, 2003, 163 s.
- 12) RADVAN, E., VAVŘÍK, M. Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, 57 s.
- 13) ROHÁČ, J. Právna výchova v rodině a v škole. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatel'stvo, 1987, 200 s. 067-430-87 PVV.
- 14) ŘEHOŘ, A. Metodické pokyny pro vypracování bakalářské a diplomové práce. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, 44 s.
- 15) VÁGNEROVÁ, M. Základy psychologie. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005, 356 s. ISBN 80-246-0841-3.
- 16) VEVERKA, V., DUNIA, J. Právni výchova mládeže. 1. vyd. Praha: Horizont, 1988, 68 s.
- 17) ZOUBEK, V. Teorie státu a práva. 1. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, 2006, 252 s. ISBN 80-7251-233-1.

Jiné zdroje

- 1) KALENSKÁ, K. Práva dětí od minulosti po současnost, 1.5.2008, <http://www.meredit.cz/content/view/258/76/>.
- 2) Národní ústav odborného vzdělávání, 20.8.2009, <http://www.nuov.cz/reforma-na-skolach>.

- 3) SVOBODA, M. Citáty slavných osobností, 26.3.2010,
<http://citaty.net/autori/faulkner-william>.
- 4) SVOBODA, M. Citáty slavných osobností, 26.3.2010,
<http://citaty.net/autori/kant-immanuel/2>.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Dotazník k výzkumu právního vědomí dětí základních a středních škol – žáci a studenti

Příloha č. 2: Dotazník k výzkumu právního vědomí dětí základních a středních škol - škola

DOTAZNÍK

k výzkumu právního vědomí dětí základních a středních škol – žáci a studenti

Škola: základní střední

Věk
Dívka Chlapec

Správné odpovědi označte křížkem

1) Dítě je považováno dle Úmluvy o právech dítěte

- Za lidskou bytost do 15 let
- Za lidskou bytost do 16 let
- Za lidskou bytost do 18 let

2) Mají mít děti svá práva?

- Ano
- Ne
- Nevím

3) Mají děti práva?

- Ano. Jaká?
- Ne
- Nevím

4) Kdo má práva?

- Pouze děti
- Pouze dospělí
- Děti i dospělí

5) Mají všichni lidé stejná práva?

- Práva mají všichni lidé na celém světě – dospělí i děti
- Práva mají pouze ti nejsilnější
- Práva mají pouze dospělí

6) Kde končí tvá práva?

- Má práva a svobody končí tam, kde začínají práva a svobody druhého člověka
- Má práva a svobody nikde nekončí
- Má práva a svobody končí tam, kde končí práva a svobody druhého člověka

7) Máš také povinnosti?

- Ne nemám, jsem přece dítě
- Mám povinnosti poslouchat dospělé
- Pokud žiji s rodiči ve společné domácnosti, mám povinnost podle svých schopností jim pomáhat

8) Jaká je hranice trestní odpovědnosti?

- 14 let
- 15 let
- 16 let

9) Je používání drog legální?

- Ano. Jaké
- Ne
- Nevím

10) Od kolika let se smějí podávat alkoholické nápoje a tabákové výrobky?

- Od 15 let
- Od 16 let
- Od 18 let

11) Pokud se staneš svědkem nebo se dozvíš o protiprávním jednání jiné osoby, komu tuto událost oznámíš?

- Svému učiteli
- Rodičům
- Policii
- Někomu jinému (uved')

12) Odkud se nejčastěji dozvídáš o svých právech a o tom, jaká pravidla platí v naší společnosti?

- Od rodičů
- Ve škole
- Z médií
- Z jiného zdroje (uved')

Děkuji za vyplnění tohoto dotazníku. Zjištěné informace budou použity ve výzkumné části bakalářské práce na téma „Právní vědomí dětí základních a středních škol a jeho formování“.

DOTAZNÍK

k výzkumu právního vědomí dětí základních a středních škol - škola

Děkuji za vyplnění tohoto dotazníku. Zjištěné informace budou použity ve výzkumné části bakalářské práce na téma „Právní vědomí dětí základních a středních škol a jeho formování“ na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně, Institut mezioborových studií Brno.

Škola: základní *Určete:* 1. stupeň 1. – 2. stupeň
 střední

Správné odpovědi označte křížkem

1) Jaká je podle Vás úroveň právního vědomí žáků základních a středních škol?

- Nízká
- Střední
- Vysoká

2) Dochází na Vaší škole ke zvyšování právního vědomí dětí?

- Ano
- Ne (z jakého důvodu?)

3) Pokud ano - jakým způsobem?

- Programy Policie ČR
- Peer programy
- Soutěžemi
- Ve vyučování (uved'te konkrétní předměty)
-
-
- Pomocí Městských úřadů (OSPD).....
- Jiným způsobem (uved'te)

4) Probíhají na Vaší škole projekty a vzdělávací programy k formování právního vědomí dětí?

- Ne (z jakého důvodu?)
- Ano. Uved'te přesný název (např. AJAX, RUBIKON, Paragraf 11/55...)
-
-
-

5) Kdo řeší na Vaší škole protiprávní jednání dětí a výskyt patologických jevů ve škole?

Ředitel

Třídní učitel

Výchovný poradce

Jiná osoba (uved'te)

Ještě jednou Vám děkuji za Váš drahocenný čas, který jste věnovali vyplnění dotazníku.